

УДК 94 : 347.65/68 (438) “17”

ЗАПОВІТ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА (1750 р.)

Оксана ВІННИЧЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства

Ян Тарло (1684–1750) належав до числа найвпливовіших і найзаможніших магнатів у Речі Посполитій першої половини XVIII ст. На момент смерті він володів кількома містами та понад ста селами, був сандомирським воєводою й генеральним подільським старостою, генерал-лейтенантом коронних військ і шефом-комендантом ланового регіменту. Належав до числа політичних опонентів короля Августа III, був одним з найактивніших прибічників Станіслава Лещинського. Перебував в родинних стосунках з магнатськими родами Любомирських, Мнішків, Цетнерів, Шембеків, Потоцьких, Вельопольських-Мишковських та інших. Помер Я. Тарло 5 січня 1750 р., цього ж дня уклавши заповіт. Будучи бездітним, він мав право вільно розпорядитися своїм майном, тому його докладний тестамент є цінним та ілюстративним джерелом до вивчення матеріального становища, сімейного стану й родинних стосунків, ментальності й стереотипів мислення, повсякденного життя й звичаїв, освітнього рівня та духовного світу і загалом особистості тогочасної людини.

Ключові слова: Річ Посполита першої половини XVIII ст., магнатерія, заповіт (тестамент), спадок, рухоме і нерухоме майно, спадкоємці, спадкове право.

Магнатські заповіти (тестаменти) являють собою цінне джерело для дослідження багатьох аспектів соціальної, економічної й політичної історії Речі Посполитої. Ці акти в повній мірі репрезентують представника вищих прошарків тогочасного соціуму в усіх його особистісних проявах: інтелектуальний рівень людини, її освіченість, риси характеру, ставлення до батьківщини, рицарського і громадянського обов'язку, віровизнання тощо. Окремі заповіти містять чимало автобіографічних відомостей, що дозволяє реконструювати життєвий шлях знатної особи. Зрештою річпосполитський магнат, займаючи в державі високі уряди, спрямовуючи її політику та вважаючи себе її достойним громадянином, при укладенні заповіту виходив із свого статусу й освіченості і, природно, міг висловити такі думки та розпорядження, на які пересічний шляхтич з очевидних причин спромогтися не міг. На це, безумовно, впливав майновий стан та високий соціальний статус, який додавав заповідачеві впевненості у висловленні нерідко незгідних із шляхетським звичаєвим правом диспозицій.

Магнати, формально будучи частиною шляхетського стану Речі Посполитої, складали вищий прошарок тогочасного соціуму. До “класичних” рис річпосполитської магнатерії, як вважають дослідники, належать: обійняття сенаторських урядів протягом кількох поколінь, тримання королівщин, одруження

з представниками магнатських родин, посідання почесних титулів, а також наявність у магната шляхти-клієнтів¹, певний спосіб життя, доступ до урядів, відповідного шлюбного ринку, утримання власних збройних формувань². Важливим критерієм, який сигналізував про приналежність шляхтича до магнатського прошарку, стало володіння певною кількістю сіл, мінімальне число яких для XVII ст. становило 20³. Відзначимо, що ці критерії є до певної міри умовними. Найзаможніші сенатори Речі Посполитої могли володіти одночасно кількома десятками і навіть сотнями сіл, а також цілими містами⁴. У XVIII ст. чітко окреслилася група “сенаторських” родів, які були виключно магнатськими. Їх представники обіймали уряди сенаторів і коронних дигнітаріїв протягом кількох поколінь. Серед них були Дзялинські, Замойські, Конопачькі, Красінські, Лещинські, Мишковські, Мнішки, Оссолінські, Потоцькі, Сенявські, Тарли.

Поза сумнівом визначальним фактором, який впливав на статус і кар’єру магната, було володіння ним значною кількістю нерухомого майна. Заможність представників магнатського прошарку залежала, головним чином, від прибутків з його земельних маєтків, значну частину яких становили (поряд з позитивною власністю) спадкові (дідичні) володіння. Відтак суттєвим фактором, що впливав на становище представників магнатських родів, став спадок. Тому дослідження спадкування за тестаментом та заповідання загалом у магнатському середовищі Речі Посполитої Саксонської доби дає можливість дослідити не лише перелічені вище аспекти, але й соціально-майнові підстави існування магнатського прошарку – у даному випадку на прикладі сандомирського воєводи Яна Тарла.

Ян на Тенчині і Щекажовіцах Тарло (*1684 †1750)⁵, син люблінського воєводи Станіслава Тарла і Терези Дунін Борковської⁶, належав до числа найвпливовіших осіб у Речі Посполитій першої половини XVIII ст.⁷, був сьомим з-поміж найзаможніших тогочасних польських магнатів⁸. На момент смерті він володів 66 дідичними селами і 4 містечками⁹, а також 38 заставними селами і 1 містом¹⁰.

¹ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Київ, 1993. С. 193.

² Litwin H. Magnateria polska 1454–1648 // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1983. T. LXXXIV. Zesz. 3. S. 452.

³ Czapliński W., Długosz J. Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku. Warszawa, 1976. S. 10.

⁴ Зокрема, Кароль Радзивілл на середину XVIII ст. володів 583 селами і 16 містами (Wyczański A. Polska – Rzeczą Pospolitą szlachecką 1454–1764. Warszawa, 1965. S. 329).

⁵ Genealogia. Tablice / Opracował W. Dworzaczek. Warszawa, 1959. Tab. 132.

⁶ Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. Lipsk, 1842. T. IX. S. 22.

⁷ Zielińska T. Magnateria polska epoki saskiej. Funkcje urzędów i królewsczyn w procesie przeobrażeń warstwy społecznej. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1977. S. 44–45.

⁸ Ibid. S. 133–134.

⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 181 (Лянцкоронські), оп. 2, спр. 2734, арк. 186–186 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 2752, арк. 62–100 зв.

У 1711 р. Я. Тарло розпочав свою публічну діяльність з виконання обов'язків маршалка Коронного трибуналу¹¹, згодом посідав уряди люблінського земського судді (1714–1715), литовського підстоля (1715–1719), люблінського (1719–1730) і сандомирського (1736–1750) воєводи¹², був грабовецьким, генеральним подільським (кам'янецьким і летицївським, з 1728 р.)¹³, медицьким, сокальським, ясельським старостою, генерал-лейтенантом коронних військ (з 1717 р.)¹⁴, шефом і комендантом першого ланового регіменту (з 1729 р., отримав на нього патент у 1726 р.)¹⁵. За рішенням сейму 1726 року очолив дипломатичну місію в Рим¹⁶, на яку, за власним твердженням, витратив зі своєї кишені понад мільйон злотих¹⁷.

Розпорошення та зникнення частини матеріалів тарлівського архіву зумовлюють додатковий інтерес до Я. Тарла¹⁸. Про його оточення, політичні орієнтації довідуємося лише із загальних праць та біографічних матеріалів інших магнатів. Сандомирський воєвода разом з краківським каштеляном Юзефом Потоцьким¹⁹, Станіславом Понятовським²⁰, Юзефом Мнішком²¹, Адамом Тарлом²² був політичним опонентом короля Августа III і одним з найактивніших прибічників Станіслава Лещинського. Особисто листувався з фактичним керівником французької зовнішньої політики, кардиналом Андре Анрі де Флері²³ та папою Клементом XII²⁴. Клієнтом і виконавцем політичних доручень Я. Тарла був його родич, визначний реформатор освіти, піар Станіслав Конарський²⁵.

¹¹ Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego... Т. IX. S. 23.

¹² Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Krzysztof Chłapowski i Alicja Falniowska-Gradowska. Kórnik, 1993. S. 216.

¹³ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Eugeniusz Janas, Witold Klaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. Kórnik, 1999. S. 134; *Zielińska T.* Magnateria polska epoki saskiej... S. 126.

¹⁴ Genealogia... Tab. 132.

¹⁵ Винниченко О. З історії військових з'єднань Речі Посполитої на українських землях у XVIII ст. Регімент ланової піхоти (1729–1755 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1997. Вип. 32. С. 219–221.

¹⁶ Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane. Petersburg, 1860. T. VI. S. 211.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІА України у Києві), ф. 254 (Тарли), оп. 1, спр. 75, арк. 28–28 зв.

¹⁸ Listy Stanisława Konarskiego 1733–1771 / Zebrał i opracował Juliusz Nowak-Dłużewski. Warszawa, 1962. S. 7.

¹⁹ *Link-Lenczowski A.* Potocki Józef // Polski Słownik Biograficzny (далі – PSB). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984. T. XXVIII. Zesz. 1 (116). S. 65–69.

²⁰ *Michalski J.* Konarski Hieronim // PSB. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1968. T. XIII. Zesz. 3 (58). S. 471.

²¹ *Hugette-Perzanowska A.* Mniszech Józef // PSB. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. T. XXI. Zesz. 3 (90). S. 474–478.

²² *Wyczański A.* Polska – Rzeczpospolitą szlachecką... S. 373.

²³ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2725.

²⁴ *Estreicher K.* Bibliografia polska. Kraków, 1936. T. XXXI. S. 37.

²⁵ *Michalski J.* Konarski Hieronim. S. 471–473.

Я. Тарло був одним з найбільш активних фундаторів ордену піарів у Речі Посполитій²⁶. Через сестер перебував у родинних стосунках з магнатськими родами Любомирських, Мнішків, Цетнерів, Шембеків, Потоцьких, Вельопольських-Мишковських тощо. Першою дружиною Я. Тарла була Маріанна Любовецька, з якою він розлучився в 1717 р.²⁷ У 1720 р. його наступною дружиною стала дочка коронного підскарбія, вдова Александра Лаша, Ельжбета Монджевська (померла в 1728 р.). Втретє, у 1732 р.²⁸, Я. Тарло одружився із колишньою дружиною Ксаверія Потоцького і дочкою підляського воєводи – Ельжбетою Браніцькою (померла в 1746 р.)²⁹. Восстанне сандомирський воєвода одружився в 1746 р. з дочкою віслицького каштеляна Зоф'єю Красінською. Помер Я. Тарло в родовому маєтку Ополе Любельське 5 січня 1750 р., у віці 66 років, будучи бездітним³⁰. Тим же днем датується і його тестамент³¹, про який ітиметься в цій публікації.

* * *

Формуляр заповіту Я. Тарла складається – традиційно для цього типу актів – з трьох частин: вступної (протоколу), основної (контексту) і заключної (есхатоколу). Кожна з цих частин, у свою чергу, поділяється на ряд дрібніших³². Тестамент відомий нам у вигляді завіреного витягу з актової книги Люблінського гродського суду, а також копії пізнішого часу³³. Тому перед вступною частиною міститься характерний для екстрактів запис³⁴. У ньому зазначено, що заповіт був принесений для облятування в Люблінський гродський суд “уродженням” Юзефом Зеленецьким у понеділок, у переддень свята Трьох Королів (5 січня) 1750 р.³⁵

²⁶ *Estreicher K. Bibliografia polska. 1939. T. XXXIII. S. 471.*

²⁷ *Genealogia... Tab. 132.*

²⁸ *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego... T. IX. S. 23.*

²⁹ ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 25, арк. 1.

³⁰ *Genealogia... Tab. 132.*

³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 1–7. Здебільшого остання воля укладалася безпосередньо перед смертю, проте відомі випадки, коли укладення тривало кілька місяців і навіть років (*Falniowska-Gradowska A. Wstęp // Testamenty szlachty krakowskiej XVII–XVIII wieku / Opracowała Alicja Falniowska-Gradowska. Kraków, 1997. S. XIII*). Часто за життя (під час хвороби чи перед війною) магнати укладали кілька заповітів. Зокрема Я. Тарло впродовж свого життя уклав щонайменше три заповіти (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 111–112), з яких перші два були скасовані третім і останнім, укладеним перед смертю (Там само. Спр. 2724, арк. 9).

³² *Nawrocki S. Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku. Poznań, 1998. S. 31.*

³³ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 8–19 (витяг), 2–7 (копія).

³⁴ Див., наприклад: Там само. Спр. 395, арк. 1; *Testamenty szlachty krakowskiej... Dok. 27, 28 etc.*

³⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 8.

Зміст заповіту поєднує в собі релігійно-моральну і правову частини, які тісно між собою переплетені³⁶. Вступна частина тогочасних тестаментів традиційно розпочиналася інвокацією – зверненням до Бога про допомогу у виконанні основного задуму документу³⁷. В останній волі Я. Тарла вжита одна зі стислих формул: “В ім’я Боже. Амінь”³⁸. Проте найвживанішими в заповітах Саксонської доби були більш поширені інвокації, як наприклад: “В ім’я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь”³⁹.

У багатьох заповітах наступною (після інвокації) складовою була інтитуляція⁴⁰. Вона включала власне ім’я, перелік титулів і звань, а також урядів, які тестатор займав на момент укладення останньої волі⁴¹. У заповіті сандомирського воєводи інтитуляції передують аренга (зазвичай ця формула була початковою складовою контексту актів⁴²): в ній говориться про прагнення заповідача при здоровому глузді справедливо розподілити набуте і дідичне, рухоме й нерухоме майно на користь батьківщини та родичів. Натомість інтитуляція в тестаменті Я. Тарла всупереч нормам укладення приватноправових актів міститься на початку основної, диспозиційної частини і побудована таким чином: “Я, Ян Тарло граф на Тенчині і Щекажовіцах, сандомирський воєвода, генерал подільських земель, кам’янецький, летичівський, медичський, сокальський, ясельський староста, генерал-лейтенант коронних військ, шеф і комендант першого ланового регіменту Його Королівської Милості і Речі Посполитої, кавалер Ордену Білого Орла”⁴³. Прикметно, що в інших тогочасних магнатських заповітах інтитуляції є набагато лаконічнішими, оскільки містять згадку про єдиний уряд, який посідали тестатори

³⁶ *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття (спроба дипломатичного аналізу) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2008. Вип. XI–XII. С. 527; *Dąbkowski P.* Prawo prywatne polskie. Lwów, 1910. Т. II. С. 80.

³⁷ *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття... С. 527–528; *Falniowska-Gradowska A.* Wstęp // Testamenty szlachty krakowskiej... S. XIV; *Купчинський О. А.* До питання про характеристику формуляра документів середньовіччя // Архіви України. Київ, 1974. № 6. С. 16.

³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 1; спр. 2946, арк. 2; Testamenty szlachty krakowskiej... Dok. 12. S. 44.

³⁹ *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття... С. 528; *Її ж.* Заповіти шляхти Руського воєводства першої половини XVIII століття (На матеріалах реляційних книг Львівського гродського суду) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 2006. Т. ССІІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. С. 676.

⁴⁰ *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття... С. 531–533; *Nawrocki S.* Rozwój form kancelaryjnych... S. 31; *Купчинський О. А.* До питання про характеристику формуляра... С. 17. Наприклад, з 41 заповіта краківської шляхти, опублікованого Алісією Фальньовською-Градовською, лише в 15 наявна інтитуляція (див.: Testamenty szlachty krakowskiej...).

⁴¹ Порівн., наприклад: ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 362, арк. 10; спр. 394, арк. 2; спр. 2946, арк. 2; Testamenty szlachty krakowskiej... Dok. 18. S. 81; Dok. 19. S. 84.

⁴² *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття... С. 533; *Купчинський О. А.* До питання про характеристику формуляра... С. 17.

⁴³ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 8 зв.–9.

на момент написання останньої волі⁴⁴. Очевидно, в такий спосіб сандомирський воєвода підкреслив свою приналежність до числа найвпливовіших магнатів Речі Посполитої першої половини XVIII ст.

При належному укладенні акту останньої волі диспозиція містила різного роду розпорядження. Першим важливим розпорядженням сандомирського воєводи було скасування усіх попередньо укладених заповітів, а також їх роборацій⁴⁵. Наступними, типовими для магнатських і шляхетських заповітів були розпорядження, які стосувалися душі й тіла⁴⁶. Зазвичай ними були вказівки заповідача про місце і спосіб поховання його тіла. Більшість магнатів клопоталися про те, щоб тіло було поховане в родовій гробниці без жодних світських почестей і розкоші⁴⁷. Подібною була й воля Я. Тарла, який розпорядився поховати його тіло без усіляких почестей (*bez wszelkiej pompy swiatowej*) в опольському костелі отців піарів⁴⁸. Цікавим моментом є те, що сандомирський воєвода заповів цьому костелу родинні реліквії, ікони святих і бібліотеку та висловив сподівання, що його дружина обере місце останнього спочинку поруч з ним⁴⁹.

Намагаючись спокутувати свої гріхи і позбавити душу пекельних мук, магнати здійснювали духовні і світські фундації⁵⁰. До перших відносили грошові пожертвування на костели і монастирі, до других – пожертви на шпиталі та освітні заклади. Розміри фундацій опосередковано свідчать про рівень заможності того чи іншого магната. Будучи типовим представником польської магнатерії, Я. Тарло останньою волею здійснив численні фундації (щоправда, відповідні суми у заповіті вказані нечітко та часто поєднані із сумами, призначеними для помину душі заповідача): по 100 злотих призначено для “малих” бернардинських костелів; по 500 злотих – для бернардинських костелів “в самій Польщі”; по 1 000 злотих і два воли – для усіх реформатських костелів у Речі Посполитій⁵¹ (разом сума становила 28 тисяч злотих)⁵²; по 1 000 злотих щорічно з

⁴⁴ Наприклад, інтитуляція в заповіті Міхала Жевуського містить згадку тільки про один уряд: “Я, Міхал Жевуський, подільський воєвода...” (Ja, Michał Rzewuski, woiewoda podolski...) (Там само. Спр. 394, арк. 2). Александер Цетнер також називає у заповіті єдиний уряд: “Я, Александер Цетнер, галицький каштелян...” (Ja, Alexander Cetner, kasztelan halicki...) (Там само. Спр. 2946, арк. 2).

⁴⁵ Там само. Спр. 2724, арк. 9.

⁴⁶ *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття... С. 537–541; *Falniowska-Gradowska A.* Wstęp // Testamenty szlachty krakowskiej... S. XIV.

⁴⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 394, арк. 2; спр. 1979, арк. 99 зв.

⁴⁸ Там само. Спр. 2724, арк. 9 зв.

⁴⁹ Там само. Арк. 1 зв.

⁵⁰ *Dąbkowski P.* Prawo prywatne polskie. T. I. S. 237.

⁵¹ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 9 зв. Перелічені суми, згідно з побажанням Я. Тарла, “відразу після виходу душі з мого тіла” (*wraz po wyjściu ducha z ciała mego*) дружина й екзекутори мали розподілити між згаданими костелами для помину його душі (*ad suffragia duszy moiej*).

⁵² Там само. Спр. 2727, арк. 26 зв.

Целейовського маєтку – для отців реформатів у Казімежі⁵³; 200 червоних злотих (тобто 3 600 злотих), “багатий орден” і шість бронзових гармат з гербами Яна Тарла мали бути передані до Ченстохови⁵⁴; 200 червоних злотих, окрім зазначених вище сум, і гармати – сокальським отцям бернардинам; 10 тисяч злотих з подільських маєтностей (сума мала бути виплачена негайно, готівкою або збіжжям) – для летичівського, окопського і кам’янецького костелів; 10 тисяч злотих з маєтку в Радзейовіцах – для помину душі, а також для костелів і шпиталів у Варшаві; 10 тисяч злотих з опольських маєтностей – для люблінських, казімежських і солецьких костелів та шпиталів; 10 тисяч злотих з перемишльських маєтностей – для шпиталів і монастирів Львова, Ярослава, Пяска, Перемишля, для костелів у Тулігловах, Рокітниці⁵⁵, Красічині; 10 тисяч злотих з Турської маєтності – для вбогих у Сандомирі⁵⁶; 10 тисяч злотих – для казімежської каплиці Борковських⁵⁷; 50 тисяч злотих – на богослужіння за душі батьків, брата і сестер (цими грошима мала розпорядитися сестра Я. Тарла – абатиса сандомирських бенедиктинок Францішка)⁵⁸. Окремі тестаментові пожертви сандомирського воеводи обраховувались на сотні тисяч злотих. Так, і для варшавського, і для краківського шпиталів призначено “прибутки від 100 тисяч злотих”, якими мали розпоряджатися, відповідно, екзекутор і спадкоємець Єжи Август Мнішек та коронний підканцлер (?) “ксьондз Лопаський”⁵⁹, а 1 мільйон і “кількасот тисяч” – для фундації “генерального” шпиталю в Красічині⁶⁰. Прибутки від 200 тисяч злотих, що знаходилися в коронного великого підскарбія Кароля Седльницького⁶¹, Я. Тарло заповів на виховання дванадцяти шляхетських юнаків “тарлівського імені” у варшавській рицарській школі отців піарів⁶². Для останньої також було призначено 40 тисяч червоних злотих, які тестаторові “після війни” мала виплатити Франція, та 400 тисяч злотих з Олави⁶³. Загалом, якщо порівнювати розпорядження Я. Тарла і

⁵³ Там само. Спр. 2724, арк. 12 зв.

⁵⁴ Очевидно гармати і гроші передавалися до єдиного у XVIII ст. в Ченстохові костелу ордену паулінів (Kościoł w Polsce / Pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego. Warszawa, [1969]. Т. II: Wieki XVI–XVIII. S. 1076).

⁵⁵ Названі села розміщені поруч на Ярославщині (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1892. Т. XII. S. 615).

⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 10.

⁵⁷ Там само. Арк. 13 зв.

⁵⁸ Там само. Арк. 10 зв.

⁵⁹ Там само. Арк. 15.

⁶⁰ Там само. Арк. 13. Створення фундації для красічинського шпиталю Я. Тарло розпочав ще в 1742 р. (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 89, арк. 1).

⁶¹ Кароль Седльницький – литовський підчаший (1731–1736), коронний надворний підскарбій (1736–1739), підляський воевода (1739–1745), коронний великий підскарбій (1745–1761). Помер у 1761 р. (Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara i inni. Kórnik, 1992. S. 201).

⁶² ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 15 зв.

⁶³ Там само. Арк. 16 зв.

заповіти інших тогочасних магнатів, впливає, що максимальні грошові суми, виділені ними на фундації, були меншими від загальної суми, призначеної Я. Тарлом, більше ніж на мільйон⁶⁴. Очевидно, це було пов'язано як з його заможністю, так і відсутністю дітей-спадкоємців.

Наступними, найважливішими для родини та спадкоємців, були майнові розпорядження⁶⁵. За річпосполитським законодавством Я. Тарло належав до категорії безпотомних (*homo sterilis, desertus, prole carens*), які мали право вільно розпоряджатися усім дідичним майном, окрім третини спадку⁶⁶. Заповіт сандомирського воєводи не містить повної інформації про його власність на час смерті. З рухомого майна згадано родинні реліквії, ікони святих, бібліотека і гармати⁶⁷. Також перелічено суми, які тестатор позичив іншим особам під заставу. До них відносилися: 200 тисяч злотих, записані на Красічині (заповідач не вказав хто мав сплатити ці гроші); 30 тисяч злотих, записані на Медицькому старостві (у Перемишльській землі) у ксьондза Лаща; 1 130 тисяч злотих на слуцьких маєтностях у литовського підчашого князя Гієроніма Флоріана Радзівілла⁶⁸; 360 тисяч злотих у коронного великого підскарбія Кароля Седльницького⁶⁹; 100 тисяч злотих у князя Станіслава Любомирського⁷⁰; 50 тисяч злотих у пана “коронного польного”⁷¹; 400 тисяч злотих на заставних маєтках Чорний Острів і Ожеховіце у “спадкоємців Вишневецьких”. Загальна сума цих боргів становила 2 270 000 злотих⁷². Про інше рухоме майно у заповіті не згадується: як зазначив Я. Тарло, на момент укладення останньої волі він не мав точних даних про його кількість⁷³.

До нерухомого майна, яке Я. Тарло згадав у тестаменті та яким він стало або тимчасово володів на момент укладення останньої волі, відносилися: Медицьке, Кам'янецьке, Летичівське, Ясельське і Сокальське староства⁷⁴; спадкові маєтності Ополе Любельське і Турсько⁷⁵; особисто набуті ним

⁶⁴ Зокрема, подільський воєвода М. Жевуський виділив на фундації суму в розмірі приблизно 115 тисяч злотих (Там само. Спр. 394, арк. 2–7), белзький воєвода Станіслав Матеуш Жевуський – лише близько 40 тисяч злотих (Там само. Спр. 1979, арк. 99–102 зв.).

⁶⁵ *Falniowska-Gradowska A.* Wstęp // *Testamenty szlachty krakowskiej...* S. XVI.

⁶⁶ *Dąbkowski P.* Prawo prywatne polskie. T. I. S. 212–213.

⁶⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 9 зв.

⁶⁸ Там само. Арк. 3. Гієронім Флоріан Радзівілл – перемишльський староста (1736–1745), литовський підчаший (1739–1750) і великий хорунжий (1750–1760). Помер у 1760 р. (*Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994. S. 233*).

⁶⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 4.

⁷⁰ Станіслав Любомирський – коронний підстолий (1739–1762), сондецький (1735–1754), радомський, сецеховський староста, брацлавський (1764–1772) і київський (1772–1785) воєвода. Помер у 1793 р. (*Urządnicy centralni i nadworni Polski...* S. 182)

⁷¹ Можливо, Ян Клеменс Браніцький – коронний польний гетьман (1735–1752), або, скорше всього, Міхал Юзеф Жевуський – коронний польний писар (1736–1752) (*Ibid.* S. 159, 201).

⁷² ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 14 зв.

⁷³ Там само. Арк. 17–17 зв.

⁷⁴ Там само. Арк. 8 зв.

⁷⁵ Там само. Арк. 13 зв.

Красічинська⁷⁶ і Целейовська маєтності; отримані від познанських єпископів Бартоломея і Яна Тарлів подільські села Мінківці, Калюс і Капустяни⁷⁷; заставні маєтності Чорний Острів і Ожеховіце; маєтки Пенкошув, Воля Пенкошувська, Мщонув⁷⁸ і Скомельна⁷⁹, форма володіння якими заповідачем не вказана. До нерухомостей у містах, якими володів Я. Тарло, входили: опольський, люблінський і варшавський палаци, а також гродненська міська резиденція⁸⁰.

Оскільки Я. Тарло не мав дітей від жодного з чотирьох шлюбів⁸¹, його спадкоємцями стали: остання дружина Зоф'я Красінська, племінники і племінниці (діти трьох його покійних сестер*) та інші родичі. Зоф'я Красінській передавалися у пожиттєве володіння⁸² Ополе Любельське і на три роки Турсько⁸³. Після завершення термінів держання ці маєтки мали перейти у спадок племінникам.

Старша сестра Я. Тарла Анна була одружена зі смоленським воєводою Францішком Цетнером⁸⁴. Від цього шлюбу народилася донька Францішка⁸⁵, яка була заміжня за Міхалом Юзефом на Роздолі й острові Жевуським (†1770). Останній займав уряди коронного крайчого (1729–1736), польного писаря (1736–1752), подільського воєводи (1762–1769)⁸⁶, дрогобицького і вишенського старости⁸⁷.

Середня сестра – Магдалена – виходила заміж двічі. Вперше – за Францішка Шембека (*1667 †1712)⁸⁸, котрий займав уряди коронного надворного хорунжого (1702–1706) і стольника (з 1706 р.), був бохенським, бецьким і галицьким старостою. Від цього шлюбу народилася донька Барбара, яка була одружена тричі. Першим її чоловіком став Северин Юзеф Жевуський, з котрим вона розлучилася⁸⁹, вдруге вона вийшла заміж за Яна Клеменса Браніцького⁹⁰, втретє

⁷⁶ Там само. Арк. 14.

⁷⁷ Там само. Арк. 13–13 зв.

⁷⁸ Там само. Арк. 14–14 зв.

⁷⁹ Там само. Арк. 10.

⁸⁰ Там само. Арк. 14.

⁸¹ Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego... Т. IX. S. 23.

* У заповіті Я. Тарла не назвав по імені жодного зі своїх племінників і племінниць.

⁸² Пожиттєве володіння (*ius advitalitium, inscriptio ad tempora vitae*) являло собою надання чоловіком дружині права тримати після його смерті будь-який маєток (крім королівщин) пожиттєво, після чого маєтність передавалася його синам або іншим родичам (*Dąbkowski P. Prawo prywatne polskie. Т. I. S. 440–442*).

⁸³ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 13.

⁸⁴ Genealogia... Tab. 132.

⁸⁵ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 74.

⁸⁶ Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 201.

⁸⁷ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 74.

⁸⁸ Genealogia... Tab. 132.

⁸⁹ Ibid. Tab. 158.

⁹⁰ Ян Клеменс Браніцький був бранським (з 1710 р.), бельським (з 1719 р.) старостою, коронним великим хорунжим (1724–1746), генералом коронної артилерії (1728–1735), коронним польним гетьманом (1735–1752), богуславським старостою (з 1761 р.), краківським каштеляном (1762–1771). Помер у 1771 р. (*Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 159*).

– за французького маршала графа Вальдемара Левендаля⁹¹. Другим чоловіком Магдалени Тарло став Єжи Домінік Любомирський (†1727) – коронний підстолий (1695–1702) і підкоморій (1702–1726), краківський воєвода (1726–1727), ольштинський, казімежський і ліпінський староста⁹². Від цього шлюбу народилося два сини: Антоній Бенедикт (†1761) – генерал-майор, згодом генерал-лейтенант (з 1753 р.) коронних військ⁹³, коронний мечник (1754–1761) і казімежський староста (з 1728 р.)⁹⁴, та Францішек Фердинанд (†1774)⁹⁵, який був ольштинським (1728–1774), бецьким (1756–1765), казімежським (з 1759 р.), барським (1759–1774) старостою, коронним мечником (1761–1773) і великим хорунжим (1773–1774)⁹⁶.

Третя сестра – Констанція – стала дружиною Юзефа Мнішка (†1747)⁹⁷, котрий посідав уряди генерала литовської артилерії (1701–1706), литовського надвірного маршалка (1706–1713), коронного великого маршалка (1713–1742), краківського каштеляна (1742–1747)⁹⁸, сяноцького, яворівського, голомбського і рогатинського старости⁹⁹. У подружжя народилося двоє синів. Старший, Єжи Август (Августин) Мнішек (*1715 †1778) – сяноцький (1729–1757), уйський (з 1742 р.), грудзьондзький (1736–1756), любачівський (з 1736 р.), пільський (з 1752 р.), білоцерківський (з 1754 р.), генеральний великопольський (1757–1778), кжечовський (з 1760 р.) староста, коронний ловчий (1732–1736), литовський підкоморій (1736–1742), коронний надвірний маршалок (1742–1767), краківський каштелян (1773–1778)¹⁰⁰. Його молодший брат Ян Кароль (*1716 †1759) був галицьким, лятальським, яворівським, шуровецьким, голомбським, селецьким, ольховецьким, калуським старостою, генерал-лейтенантом коронних військ, шефом коронного регіменту Королеви¹⁰¹, коронним ловчим (1736–1742)¹⁰², литовським підкоморієм (1742–1759)¹⁰³. Їхніми сестрами були Ельжбета (дружина коронного конюшого Кароля Вельопольського-Мишковського)¹⁰⁴ та Людовіка (дружина краківського каштеляна Юзефа Потоцького)¹⁰⁵.

⁹¹ Genealogia... Tab. 158.

⁹² Ibid. Tab. 132, 143.

⁹³ Ibid. Tab. 143.

⁹⁴ Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 181.

⁹⁵ Genealogia... Tab. 143.

⁹⁶ Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 181.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 186.

⁹⁹ Genealogia... Tab. 137.

¹⁰⁰ Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 186.

¹⁰¹ Genealogia... Tab. 137.

¹⁰² Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 186.

¹⁰³ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego... S. 151.

¹⁰⁴ Кароль Вельопольський-Мишковський – коронний кухмістр (1728–1731), конюший (1731–1754) і великий хорунжий (1754–1773), краківський староста (1732–1768). Помер у 1773 р. (Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 213).

¹⁰⁵ Genealogia... Tab. 137. Юзеф Потоцький – галицький староста (1687–1717), київський (1702–1744) і познанський (1744–1748) воєвода, краківський каштелян (1748–1751), коронний великий гетьман (1735–1751). Помер у 1751 р. (Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 195).

У Я. Тарла були ще дві сестри, які не залишили нащадків: Францішка (абатиса бенедиктинок у Сандомирі, яка померла в 1755 р.)¹⁰⁶ і Людовіка (була черницею в монастирі Святого Норберта в Буську)¹⁰⁷.

Кровними родичами, яких сандомирський воєвода призначив своїми спадкоємцями, були представники іншої гілки роду Тарло – Анджей, син люблінського каштеляна Кароля й онук люблінського воєводи Адама Пйотра (останній був двоюрідним братом Я. Тарла); Адам Тарло (дід якого, гощинський староста Казімеж, також був двоюрідним братом Я. Тарло)¹⁰⁸ і його троє синів: старший – скальський староста (з 1754 р. полковник ланового регіменту) Казімеж, середній – скальський староста Шимон (*1744 †1784) і молодший – бжеговський і скальський староста Бонавентура¹⁰⁹.

Згідно з тестаментом сандомирського воєводи, Адам Тарло мав отримати Летицівське і Кам'янецьке староства, до нього ж мало перейти шефство над лановим регіментом, яке він згодом мусив передати своєму сину Казімежу. Останньому Я. Тарло заповів Міньковецький ключ, села Калюс і Капустяни; Шимоніві – маєтки Пенкошув і Воля Пенкошувська; Бонавентурі – прибутки з Радзейовіц і Мщонува; Анджеєві – маєток Целейов.

Усі інші, неперераховані в заповіті маєтності, що перебували у володінні Я. Тарла, мали бути поділені порівну між трьома гілками головних спадкоємців – нащадків трьох його сестер. Як вже зазначалося, їм також повинна була перейти Опольська маєтність, надана в пожиттєве володіння дружині Зоф'ї з Красінських Тарло: після її смерті маєток так само мали поділити на три частини¹¹⁰. Можна припустити, що Я. Тарло, згідно з *ius comunicativum*, передав дружині у пожиттєве володіння також деякі королівщини, оскільки в тексті заповіту – поряд з правом на володіння Ополем Любельським – нечітко говориться про якісь “*jura comunicativa*”.

Для магната, котрий помирав бездітними, особливо важливим в останній волі ставало призначення ним протекторів і ексекторів, повноваження яких визначав тестатор¹¹¹. Основними протекторами свого заповіту Я. Тарло призначив короля Августа III і королеву Марію¹¹². Розуміючи, що король не буде особисто займатися наглядом над виконанням його заповіту, сандомирський

¹⁰⁶ Genealogia... Tab. 132.

¹⁰⁷ Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego... T. IX. S. 23. Проте, на нашу думку, інформація Каспра Несецького є хибною, оскільки в заповіті Я. Тарло не пише про сестру на ім'я Людовіка, натомість згадує померлого ще в 1717 р. брата Героніма.

¹⁰⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 13 зв.

¹⁰⁹ Genealogia... Tab. 132.

¹¹⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 4 зв. Цей здогад підтверджує інформація, подана Терезою Зелінською, про те, що Зоф'я Красінська, одружившись вдруге з Антонієм Любомирським, окрім діничного маєтку Ополя Любельського, принесла з собою в посаг Медицьке, Ясельське та інші староства (*Zielińska T. Magnateria polska epoki saskiej... S. 174*).

¹¹¹ *Dąbkowski P. Prawo prywatne polskie. T. II. S. 96.*

¹¹² ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 10 зв.–11.

воевода просив Августа III обрати з інших названих ним протекторів одного як головного і видати йому відповідний королівський диплом, згідно з яким обрана особа мала прослідкувати за виконанням висловлених у заповіті розпоряджень. Іншими протекторами – “як великі люди і сенатори” – в заповіті названі Міхал Водзіцький, краківський кафедральний декан, коронний підканцлер (1746–1764), згодом перемишльський єпископ (1760–1763)¹¹³, і вже згадуваний литовський підчаший Г. Ф. Радзивілл.

Екзекуторами заповіту Я. Тарло призначив: свою дружину Зоф’ю Красінську¹¹⁴; племінника по сестрі Констанції – Є. А. Мнішка; чоловіка племінниці Ельжбети Мнішек – Кароля Вельопольського-Мишковського; ксьондзів Станіслава та Ігнатія Конарських¹¹⁵. Як вже згадано, фундаційною сумою в 100 тисяч злотих, призначеною варшавським шпиталям, мав розпоряджатися Є. А. Мнішек¹¹⁶, такою ж сумою для краківських шпиталів – М. Водзіцький¹¹⁷.

Важливим пунктом основної частини заповіту Я. Тарло є санкції, які мали бути застосовані проти порушників умов його останньої волі. Розглядом порушень, згідно з волею воеводи, мали займатися гнєзненська архієпископальна та львівська і перемишльська єпископальні “нунціатури”¹¹⁸. Загалом же санкцією Я. Тарло закликав на Страшний Божий Суд усіх тих, хто не виконуватиме його останньої волі. Після цієї формули відсутня традиційна для подібних актів корроборація, проте є умова, якою тестатор залишає собі право змінити цей заповіт. Контекст закінчується нетиповою формулою закликання Ісуса Христа, Діви Марії і Йосипа¹¹⁹.

Завершується заповіт Я. Тарла есхатоколом, який містить відомості про дату і місце укладення останньої волі та підписи його (тестатора) і свідків. Оскільки у нашому розпорядженні не оригінальний заповіт, а завірена копія-витяг з гродських книг, підписи і печатки свідків передані гродським урядником у вигляді

¹¹³ Urzędnicy centralni i nadworni Polski... S. 213.

¹¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 13.

¹¹⁵ Станіслав і Ігнатій Конарські були синами Єжи Конарського і Зоф’ї Чермінської (доньки завихвостського каштеляна Лукаша Чермінського і Зоф’ї Тарло, рідної тітки Я. Тарла). Станіслав (світське ім’я – Геронім Францішек) належав до ордену піарів. У 1740 р. заснував *Collegium nobilem* у Варшаві (так звану лицарську школу піарів), був визначним реформатором освіти. Ігнатій (світське ім’я – Станіслав Кароль) Конарський (*1692 †1777) вступив до ордену піарів у 1713 р., з 1742 по 1745 р. був провінціалом ордену після свого брата Станіслава. У 1746 р. прийняв від Я. Тарла фундацію на побудову костелу і школи отців піарів в Ополі Любельському, в якій до смерті залишався ректором (Herbarz Polski. Warszawa, 1907. Cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / Ułożył i wydał Adam Boniecki. T. XI. S. 42–43; *Michalski J.* Konarski Hieronim. S. 471–477; *Listy Stanisława Konarskiego...* S. 228; *Roniker J.* Mit i historia. Mitotwórcze funkcje podręczników szkolnych. Kraków, 2002. S. 23).

¹¹⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 4 зв.

¹¹⁷ Там само. Арк. 2.

¹¹⁸ Там само. Арк. 5 зв.

¹¹⁹ Там само. Арк. 17.

їх переліку. Згідно з ним, під заповітом свої особисті підписи і печатки поставили наступні свідки¹²⁰: брацлавський воєвода А. Свідзінський (“підписується в присутності його (Я. Тарла. – О. В.) дружини”), Л. Мошинський, А. Потканський, І. Сципіон¹²¹ і Францішек Ідзіковський¹²².

* * *

Як вже зазначалося, магнатсько-шляхетські заповіти загалом були приватноправовими актами, які в різному ступені поєднували в собі релігійно-моральні вказівки і майнові розпорядження (диспозиції). Якщо заповіт укладався задовго до смерті, то інформація в ньому була чітко структурованою, а релігійно-моральна і правова частини не перепліталися. Коли ж заповіт укладався за кілька днів чи годин перед кончиною, як це й було у випадку Я. Тарла, інформація подавалася дещо безсистемно, з численними повторюваннями і наголошуваннями. Зокрема, у тестаменті сандомирського воєводи кілька разів згадується про надання його дружині Зоф’ї Красінській у пожиттєве володіння Опольської маєтності. Специфікою тарлівського заповіту є й зміст майнових розпоряджень: окрім призначених для фундацій грошових сум, ікон святих, бібліотеки і гармат, рухоме майно не згадується, натомість заповідач розпорядився нерухомим майном, що суперечило земському праву. Водночас зі змісту останньої волі видно, що в прикінцеві години свого життя Я. Тарло менше турбувався про майно, аніж про спасіння душі й чистоту совісті. Про майно згадується загальними фразами, лише подекуди названо окремі маєтності (Ополе, Турсько, Красічин, Міньківці та декілька сіл). Відтак заповіт представляє Я. Тарла як релігійну і патріотичну особистість, про що свідчать звернення тестатора до покровителів Речі Посполитої святих Станіслава і Барбари¹²³, до покровителя “святої апостольської столиці” святого Клементя, а також до своїх власних покровителів святих Юзефа, Казімежа, Францішка, Антонія і Яна Непомуцена¹²⁴. Якщо за заповітами інших тогочасних магнатів практично непомітним є їх ставлення до Батьківщини, то остання воля Я. Тарла містить ціле звернення до неї. Сандомирський воєвода постає і як люблячий чоловік, висловивши в тестаменті своє ставлення до дружини: “[...] нічого милішого (після Бога і Батьківщини) в житті не маю, окрім своєї найкоханішої дружини

¹²⁰ Там само. Арк. 6.

¹²¹ Очевидно, лідський староста Ігнатій Сципіон, опікуном якого був Я. Тарло (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 33, арк. 1–2; спр. 37, арк. 1).

¹²² Францішек Ідзіковський (помер у 1758 р.), ленчицький підстолий (1748–1758), підполковник ланового регіменту (з 1744 р.) (Urządnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Edward Opaliński i Hanka Żerek-Kleszcz. Kórnik, 1993. S. 86, 258; Винниченко О. З історії військових з’єднань Речі Посполитої... С. 222).

¹²³ *Falniowska-Gradowska A.* Wstęp // Testamenty szlachty krakowskiej... S. XIV.

¹²⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 9–9 зв. Відзначимо, що у жодному з відомих нам заповітів немає звернень до такого значного числа святих.

Зоф'ї з Красінських Тарло [...]». Не менш важливою є інформація про найближче оточення Я. Тарла, середовище в якому він жив. Із заповіту видно, що воєвода перебував у хороших стосунках із королем Августом III і королевою Марією¹²⁵ та, очевидно, у дружніх – з коронним підканцлером Міхалом Водзіцьким, литовським підчашим Геронімом Флоріаном Радзівіллою, надворним маршалком Єжи Августом Мнішком, коронним конюшим Каролем Вельопольським-Мишковським, великим реформатором освіти в Речі Посполитій, піаром Станіславом Конарським і його братом провінціалом піарів Ігнатієм. Заповіт репрезентує сандомирського воєводу Яна Тарла як цілісну й непересічну особистість і, водночас, живу людину першої половини XVIII ст.

* * *

Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла публікується за завіреним витягом з актової книги Люблінського гродського суду, який (витяг) відклався серед матеріалів родинного архіву споріднених з заповідачем Жевуських (у складі фонду Лянцкоронських в Центральному державному історичному архіві України у Львові). При публікації використано також копію витягу пізнішого часу, що зберігається там сам, де і оригінальний витяг¹²⁶; за її допомогою відтворено пошкоджені та нечитабельні місця у витягу. Публікуючи документ, зберігаємо оригінальне написання слів, натомість уніфікуємо застосування великої/малої літер і розділових знаків (переважно згідно з сучасними вимогами) та виділяємо в тексті заповіту абзаци. У квадратних дужках подаємо пропущені літери та розшифруємо скорочення. Курсивом у тексті заповіту позначаємо латинські слова і речення, адоптований переклад яких подаємо у примітках.

¹²⁵ Якими насправді були взаємовідносини між сандомирським воєводою і Августом III докладно невідомо, вочевидь у часі вони зазнали певної еволюції. Відомо, що Я. Тарло довгий час залишався прихильником Станіслава Лещинського, навіть після проголошення Августа III королем Речі Посполитої. Зокрема, у листі від 14 вересня 1734 р. до папи Клементя XII Я. Тарло називає нового короля узурпатором (*Estreicher K. Bibliografia polska. T. XXXI. S. 37*). Проте зі змісту заповіту випливає, що воєвода довіряв королеві: очевидно до 1750 р. ставлення Я. Тарло до Августа III мусило змінитися.

¹²⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 8–19 (витяг), 2–7 (копія).

ДОКУМЕНТ

1750 р., січня 5. Люблін. –

Витяг з актової книги Люблінського гродського суду впису тестаменту сандомирського воєводи Яна Тарла, укладеного того ж дня в Ополі Любельському

Actum in castro lublinensi feria secunda pridie festi Sanctorum Trium Regum anno Domini millesimo septingentesimo quinquagesimo.

Ad officium et acta p[rae]sentia castrensia capitanealia lublinen[sia] personaliter veniens g[enero]sus Josephus Zieleniewski, obtulit et ad acticandum eidem officio porrexit infrascriptum testamentum seu dispositionem ultimae voluntatis, per^{*1} olim ill[ustr]em m[a]g[nifi]cum Joannem Tarło, palatinum sandomirien[sem], confectum et conscriptum, manibus tam ejusd[em] testatoris, quam et certorum amicorum proprijs subscriptum, sigillisq[ue] genuinis communitum, infra acticandum. Cujus tenor sequit[ur] ejusmodi:

W Imie BOZE Amen.

Łasce wszechmogącego Boga Stworzyciela y Pana naszego, który iest pierwszym początkiem y ostatnim końcem naszym, nieskończone od lichego stworzenia należą dzięki, kiedy święta opatrność y miłosierdzie Jego raczy nędznego y swiatowemi rzeczami zakłuczonego człowieka swiatłem niebieskim dotknąć y oswicić, aby chociaż ieszcze przy siłach // (арк. 8 зв.) y добрым здровиу mógł się nad krotkością y niepewn[o]ścią życia a nad pewnością śmierci y po niey następui[a]cey wieczności wczesnie zreflektować. Z takowych bowie[m] od Pana Boga natknionych myśli, że tu nie mamy mieszkalnego miasta y mieysca, ze *pulvis revertet in terram suam et spiritus redibit ad Deum, qui fecit illum*^{*2}, ze grub ieden domem iest na długie wieki dl[a] prochow naszych a oyczyzna niebieska wiecznym ies[t] dusz naszych nieśmiertelnych przybytkiem, że nic pew[nie]yszego nad śmierć a nic niepewnieyszego nad zycie. Z takowych rozweg idzie naypr[z]od, że baczący człowiek o wiecznym zbawieniu swey duszy, a żeby Boga sw[ego] nie utracił na wieki, skutecznie za łaską Boską p[o]myslić musi, potym starać się pilno y aby dobr docze[snych] zazywaiąc niepostradał wiecznych, y aby to co dług[a] pracą y ze znoiem podsciwie nabył, tak przy zdrowy[m] rozumie rozporządził, żeby fortuny na ten koniec, [na] który dał ią Pan Bog, to iest na chwałę Boską y na [oy]czyzny pożytek, na krewnych [y] podług prawa natury, y podług dobrej z uwagą woli, na blizniego chrzesci[an]ski ratunek y na insze dobre y chwalebne użycie ob[ro]cone zostały. Kiedy y mnie więc Bog litosciwy dać [ra]czył tę łaskę, ze y przy tych z ręki Jego przenaświęts[zey] zdrowia mego siłach, reflektuiąc się na niewiadom[y] nikomu życia tego znikomego koniec y na one sło[wa] Pana y Zbawiciela mego, a to coś zebrał czyie będzie, mam z providencyi Boskiej sposobność czasu, abym fortunę moią ruchomą y nieruchomą mógł rozw[a]znie, godziwie y prawnie dysponować.

Dla tego ia, J[an] hrabia z Tęczyna Tarło, wojewoda sandomirski, ge[ne]rał ziem podolskich, kamieniecki, latyczowski, m[ed]ycki, sokalski, jasielski etc. starosta, generał lieut[y]nant woysk koronnych, cheffe y kommandan[t] // (арк. 9) regimentu pieszego łanowego jego krolewskiej

^{*1} Слово per помилково написане двічі.

^{*2} pulvis revertet in terram suam et spiritus redibit ad Deum, qui fecit illum – порох повертається у свою землю і душа повернеться до Бога, який її створив

mości y Rzeczypospolitey, kawaler orderu orła białego, zdrowy na ciele y umysle, z dobrym rozmysłem y radą przyjaciół moich, niechcąc zaniedbać ani omieszkąć nic tego wszystkiego, co chrześcijańskiemu podściwemu człowiekowi przystoi, taką dyspozycją, porządek y testament ostatniey woli moiey umysliłem uczynić, iak iuż teraz czynię, umarzaiąc, w niwiecz obracając y kassując inne wszystkie testamenta¹ y dyspozycyę, w roznych odemnie okazyach przedtym uczynione, iako y roboracyę onych, w iakimkolwiek znajdujące się grodzie. Ten tylko, albo ieżeliby był pozniejszy, *pro firmo et valido*^{*3} mieć chcąc y nizey napisane *codicillos*^{*4}, ktore pod teraznieyszą roboracyą podaie, *praecustodiendo*^{*5} sobie, że iako przyczynienie, umnieyszenie, odmianę lub melioracyą tego testamentu sobie zachowuię. Tak *codicilli*^{*6}, ktore y posledni przydane będą, toz robur y też moc mieć powinny, co y ten testament tym nizey opisanym sposobem.

Nayprzod, kiedy według woli Bożej, którą ze wszelką należytą chrześcijańską rezygnacyą y z gotowoscią zupełną na dekret Boski adoruię, przydzie koniec dni moich, iako w świętey wierze katolickiey rzymskiey urodzony iestem y żyję, tak oswiadczam się przed wszystkie skrytości serca wiedzącym Bogiem, ze w teyze wierze świętey chcę umierac y zmartwystania oczekiwam. Teraz zaś Bogu miłosierdzia y nad grzysnikami pełnemu Jezusowi Chrystusowi, Odkupicielowi y Zbawicielowi memu, y przyczynie Panny Przenajświętszey Maryi, wielowładney konaiających Patronce, Aniołom y Świętym Pańskim patronom moim, w szczegulności świętym Janowi, Jozefowi, Kazimierzowi, // (арк. 9 зв.) Stanisławowi, Franciszkowi, Antoniemu, Barb[ar]ze, Janowi Nepomucenowi, Klemensowi, nadanemu patronowi od świętey stolicy apostolskiey y wszytki[m] świętym, do których kiedy pobożne westchnienie miałem y dalsze życie moie, y ostatnią życia mego polecam g[o]dzinę.

Po wyiściu zaś ducha mego ciało moie, iak[o] z ziemi wyszło, tak ziemi go oddaie, y aby bez wszelkiey pompy swiatowey pogrzebione było, nayukochanszey małżanki moiey y exekutorow tego te[sta]mentu upraszam, do ktorey to pompy aby y okazy n[ie] było. Naznaczam mieysce na spoczynek wieczny ci[ela] mego w Opolu² w kosciele oycow piarow, ktorым klasztor na chwałę Bożą wymurowałem, *et dotem*^{*7} dla nich *foundationis*^{*8} y na szpital *auxi ac jus pat[ro]natus eisdem cessi*^{*9}, dokąd y wszystkie relikwie, obr[azy] świętych Pańskich y bibliotekę³ moią leguię, sp[o]dziewaiąc się, że tam i zona moia ukochana [miey]sce sobie wiecznego po naydłuższym day Boze z[yciu] odpoczynku oberze⁴.

Ad suffragia^{*10} duszy moiey pieniędzy, co się zostanie y z summ, *ad pia legata*^{*11} naznaczonych, a od summ, nizey rozpisanych, excipowanych, raz po wyiściu ducha z ciała mego [nay]ukochansza zona moia y exekutorowie dysp[o]nować maią summy. Nayprzod, na wszystkie [ko]ścioły reformackie, *in Regno*^{*12} znajdujące się, do [ka]zdego po tysiącu złotych polskich⁵ y po dwa woły, a na bernardyńskie w samey Polsce większ[e] po złotych polskich pięćset, a na mnieysze party[ku]larze po złotych polskich sto⁶. Do Częstochowy order bogaty,

^{*3} pro firmo et valido – як правомочний і дійсний

^{*4} codicillos – кодицили (розпорядження останньої волі)

^{*5} praecustodiendo – забезпечуючи

^{*6} codicilli – кодицил

^{*7} et dotem – і надав

^{*8} foundationis – фундації

^{*9} auxi ac jus patronatus eisdem cessi – додав і право патронату їм же відказав

^{*10} ad suffragia – на відмолування

^{*11} ad pia legata – на побожні записи

^{*12} in Regno – в королівстві

sześć dział większych spizowy[ch] z herbami memi y inskrypciami *pro fide, reg[e] et lege*^{*13}, sześć także dział żelaznych większy[ch] // (арк. 10) y pieniędzy czerwonych złotych dwieście. Do Sokala do oycow bernardynow wszystkie insze, procz wyzey wyrazonych y procz szesciu żelaznych, ktore przy zamku krasiczyńskim, aby zostawały, naznaczam, wszystkie mowie inne, tak spizowe, iako y żelazne działa y pieniądze czerwonych złotych dwieście. Z dobr podolskich na kościoły kamienieckie, latyczowski y okopski, aby zaraz dziesięć tysięcy czyli pieniędzmi zapłacono, czyli zbozem lub legominami oddano y podzielono. Na warszawskie kościoły, na msze y na ubogich także dziesięć tysięcy z Radzieiowic⁷, aby czyli pieniędzmi wyplacono, czyli także krescencją oddano y podzielono. Do Lublina, Kazimirza, Solca na kościoły y szpitale *itidem simili modo*^{*14} dziesięć tysięcy z dobr opolskich naznaczam. Do Lwowa, do Jarosławia, na Piasek y do Przemyśla na klasztory y szpitale, także do kościołów kollacyi moiey *specialiter*^{*15} do Tuligłow, Rokitnicy, Krasiczyna podobną summę z dobr przemyskich, azeby czyli gotowizną, czyli legominami oddano y podzielono, naznaczam y ordynuję. Do Krakowa *pro mendicantibus*^{*16} dwochletnia intrata ze Skomelney oddana być ma. A do szpitalow krakowskich donacyą z Skomelney uczynić deklaruje. Do Sandomierza na exekwie y ubostwa do dyspozycyi ieymość panny xieni sandomirskiej, siostry moiey nayukochańszej dziesięć tysięcy z dobr turskich naznaczam. Ktore to summy po dziesięć tysięcy, zwyż legowane, z dobr czyli gotowizną, czyli krescenciyami, iako się wyraziło, oddane być maiące, nie należą do summy wyrazoney, ktore *ad pia legata*^{*17} naznaczam y zapisuie, y do gotowizn, ktore zostaią, ale z dobr zkąd // (арк. 10 зв.) gdzie naznaczone y wyplacone y oddane *modo suprascripto*^{*18} być powinny, procz zaś tey summy dziesiątka ty[się]cy złotych polskich, do Sandomirza naznaczoney. *S[um]mam*^{*19} piędziesiąt tysięcy złotych polskich, *ut infra*^{*20}, [le]guie, aby od niey punktualnie corocznie prowien[t] *in suffragia animae*^{*21} y na szpitale do dyspozy[cyi] swoiey odbierała jeymość panna xieni sandom[ir]ska, ktorey y dalsze dysponowanie tąz sum[ma] za dusze rodzicow naszych, braci y siostr naszych *omni meliori modo*^{*22} zostawuie.

A Bogu oddawszy co [Bo]gu, nayiaśnieyszim krolestwu jch mosciom Augus[towi] Trzeciemu y Maryi, krolowey polskiej, panstwu m[emu] miłościwemu, przy nayiasnieyszim majestatam jch pokłonie y pozegnaniu, iako nayiaśnieyszim jch anteces[sorom], tak im statecznie dochowaną wierność y prawd[ziwą] az do zgonu zyczliwość pańskiey ich y wdzięczney [po]lecając pamięci, upraszam y aby na familią moi[a] [być] statecznie łaskawi raczyli, y aby testament ten [y] wszytko co w nim iest w łaskę miłościwą, opiekę [y w] swą obronę krolewską miłościwie przyieli a [po]ważną protekcyą swoią, kiedy będzie potrzeba, do dop[ro]wadzenia ostatniey woli moiey, w tym testamencie [wy]razoney, skutecznie iako osobliwi protektorowie dop[omodz] raczyli. A że sami nayiaśnieysi państwo, *oblonge majores curas*,

*13 pro fide, rege et lege – “за віру, короля і право” (девиз Ордену Білого Орла)

*14 itidem simili modo – також подібним способом

*15 specialiter – спеціально

*16 pro mendicantibus – для жебраків

*17 ad pia legata – на побожні записи

*18 modo suprascripto – способом вищеописаним

*19 summam – суму

*20 ut infra – як нижче

*21 in suffragia animae – на вимолування душі

*22 omni meliori modo – якнайкращим способом

immediate^{*23} do utrzymania testam[en]towych tych moich dyspozycyi wdawać się nie będ[ą], [u]praszam zatem jego krolewskiej mości, pana mego [mi]łosciwego, ażeby zaraz raczył iednego z tych prof[ekto]row y exekutorow, ktorych nizey wyrazę, z swoiey strony krolewskiej naznaczyć, authoryzować y [one]jmu *regio diplomate*^{*24} zlecić, aby jmieniem y powagą jego krolewskiej mości iako najpierwszego te[sta]// (*арк. 11*)mentu tego opiekuna y protektora wszystkie w nim wyrazone na chwałę Bożą dyspozycyę, poki swego doskonałego skutku nie wezmą, *in omnibus ac singulis foris et subselijs*^{*25} utrzymywał⁸. Do czego iako zonę moją partykularnie y obliguie, y obowiązue, tak one przy possessyi trzechletney dobr, roboracyą terazniejszego testamentu stwierdzoney y assekurowaney, konserwuię y konserwowaną mieć chcę, pok[i] iey *in omnibus punctis non satisfi[c]et praesenti dispositioni testamentariae*^{*26}, aby y na prawo z tych ze intrat mieć mogła *sufficiencyą*.

Oczyźnie tudziez moiey, nad którą nic kochańszego na swiecie y w zyciu zaden podsciwy człowiek mieć nie powinien, iakom zawsze starał się wiernie y zyczliwie służyć, tak z tym testamentem prawdziwie żyję y umieram, że żadnego człowieka między wszystkimi temi doczesnymi szczęściami nie rozumiem być na swiecie szczęśliwszego, iako tego, który zycie swoje całe łoży na Rzeczypospolitey usługi, który jey wiary y miłości statecznie dochowuie, który na to mógł sobie zarobić, aby jmie jego mogło być w długiey y wdzięczney w oyczyźnie u przyszłych potomkow pamięci. Day że więc miłosier[d]ny Boze, aby y cała, poki ią Bog chowac będzie, familia moia y successorowie moi w tey oyczyźnie wiarę świętą y wolność, przykładem przodkow jch utrzymuiąc, y swoią pełnili powinność, y na dobre zawsze w tym onym krolestwie sobie usiłowali zarobić jmie. Komu się zaś kiedykolwiek po moiey śmierci podobno przytrafiło by ten czytać testament, iedne tyz prawdziwey moiey ku oyczyźnie miłości po długim w tey Rzeczypospolitey doswiadczeniu na pamiątke onemu rycerskiemu sta// (*арк. 11 зв.*)nowi zostawuię przestroję: *cavete posteri ne libertas [li]bertate*^{*27}, a bardziey *licentia pereat*^{*28}, czego niechay y m[oie] nie дочекаią prochi, a iako sam z łaski Pana Bog[a] w tey żyłem wolności, y one całemi utrzymywałem[em] siłami, tak tey łaski y dobroci stanow Rzeczypospo[li]tey spodziewać mi się godzi, y o nią pokornie upr[a]szam, żeby ten ostatniey woli moiey testament, i[e]zeliby kiedy miał *in interpretationem vel dubium [vo]cari*^{*29}, czego się nie spodziewam, wszelkiey Rzeczyposp[ol]itey *subsellia*^{*30} skutecznie utrzymywać raczyli y [te] moię *liberam voluntatem*^{*31} y dobrowolną przy zdr[o]wym umyśle dyspozycyą gwałcić nie chciały y nie doz[wo]liły.

Iako zaś po Bogu y oyczyźnie nic miłszego w ty[m] zyciu doczesnym nie mam nad moją nayukochańsz[ą] małżankę Zofią z Krasinskih Tarłową, ktorey st[a]teczney miłości cały czas pożycia mego zawsze nieu[stan]nie doznawałem, ktora nietylko że mi nigdy żadn[ey] do iakiegokolwiek nieukontentowania nie dała, ale tez cnotami y rozumem swoim wielką y prawdziwą [za]wsze podporą, ozdobą y pociechą moją była. Tak pr[zy] ostatnim, kiedykolwiek

^{*23} oblonge majores curas, immediate – тут: зайняті важливішими інтересами, безпосередньо

^{*24} regio diplomate – королівським дипломом

^{*25} in omnibus ac singuli foris et subseliis – на усіх і кожному форумі та судах

^{*26} in omnibus punctis non satisficet praesenti dispositioni testamentariae – в усіх пунктах не задовольняє теперішні тестаментові розпорядження

^{*27} cavete posteri ne libertas libertate – пам'ятайте наступники не свобода свободу

^{*28} licentia pereat – сваволя губить

^{*29} in interpretationem vel dubium vocari – в інтерпретації або подавати у сумніві

^{*30} subsellia – суди

^{*31} liberam voluntatem – вільну волю

wola Boza nas rozłączy, p[o]zegnaniu moim przy serdecznym naykochansz[ey] dobrodzieyce moiey podziękowaniu za wszelkie iey dla mnie starania, za szczery y zawsze iednostay[ny] affekt, o pamięć na zobopolne moie iednostaynie z[a]wsze ku sobie serce y na ratunek duszy moie[y], jey po moiey upraszaiąc smierci konserwacyą, t[ey]że nayukochanszey y naymilszey zony moiey *circ[a] jura communicativa*^{*32} przy zapisach y dożywoci[u] Opolszczyzny⁹ ninieyszym testamentem ostrzegam y waruję, którą to Opolszczyznę *ab omnibus o[ne]// (apk. 12)ribus anterioribus*^{*33} uwalniam, y zeby summa pierwszey zony moiey, y posazna y z dobr neyburskich¹⁰ podniesiona, na Opolu zapisana, pod dożywociem moim zostaiąca, z summ innych rekompensowana y z Opolszczyzny zniesiona była. Mieć chcę tak, żeby nayukochansza zona moia zapisanego sobie na Opolu dożywocia bez najmniejszey prepedycyi y od kogozkolwiek pretensyi spokojnie zazywała. Teyże zaś naymilszey małżaki moiey przez wszelką miłość naszą upraszam, aby do ekukucyi tego testamentu mego wszelkim sposobem y całemi dopomogła siłami y zeby z summ wszytkich, na dobrach roznych będących, po smierci moiey zaraz przez połowę albo wypuściła, albo od teyże połowy prowizyę z procentow oddała, *pro legatis*^{*34}, a po trzechletniey possessyi dobr, ktore, oprócz Opolszczyzny, nie podpadaiają dożywociu, *altera medietas pro iisdem legatis*^{*35} oddana być ma.

Obowiązku y wdzięczności moiey prawdziwym przyiaciom moim słowy tu dosyć wyrazić nie mogę, wszytkich z ostatnim tym winnych im odemnie dziek oswiadczeniem zegnam, y podobney ich przed Bogiem oddaię się pamięci. Obieram zaś za opiekunow y protektorow testamentu tego y fundacyi moich jegomości xiędza podkanclerzego koronnego, xiążęcia jegomości Hieronima Radziwiłła, podczaszego wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, tak za opiekunow, iako y ekukutorow jegomości pana Jerzego Mniszcha, marszałka nadwornego koronnego, jegomości pana Wielopolskiego, koniuszego koronnego, jchomościow xięzy Ignacego y Stanisława Konarskich, ktorzy, osobliwie jasnie wielmożny jegomość podkanclerzy, iako ich succedanci we wszytkich punktach, iako wielcy ludzie y przysięgli // (apk. 12 zv.) senatorowie, aby we wszelkich subselliach ten moy *p[ro]tegant*^{*36} testament y dopomagali *ad manutentione[m] et auxesim*^{*37} nizey opisanych fundacyi, *conscientia[s]*^{*38} jchomościow obliגיע y każdemu z nich moc czyl[i] dochodzenia y windykowania, gdzie tylko *de jur[e]*^{*39} być może, daię y zapisuię na powinność chrzescia[n]ską. Oraz pilno proszę, aby te wszytkie rzeczy tak, ia[k] są w teraznieyszym testamencie moim wyrazi[e] opisane y rozporządzone, z takową usilnością do s[ku]tku zupełnie przyprowadzić raczyli, iakoby tez p[o] śmierci swoiey ich ostatniey woli ekukucyą radzi w[i]dzieli, gdyz ten dług iednakowo wszyscy Panu Bog[u] zapłacić iesteśmy powinni.

Fortunę po śmierci s[wię]tey pamięci matki moiey zastałem inonerowan[a] [za]pisami y długami na exdotacyą y zapłacenia posa[gu] siostrom moim, oprócz tedy co zapisała matka mo[ia] mnie y świętey pamięci bratu memu Hieronim[owi], zapisała starszey corce Annie Cetnerowey, woiew[odzi]ny smoleńskiey, sto dwadziescia tysięcy na S[zcz]ekarkowie *cum*

*32 *circa jura communicativa* – згідно права володіння дружиною після смерті чоловіка

*33 *ab omnibus oneribus anterioribus* – з усіх давніших зобов'язань

*34 *pro legatis* – на легації

*35 *altera medietas pro iisdem legatis* – інша половина на ті ж легації

*36 *protegant* – боронили

*37 *ad manutentionem et auxesim* – для охорони і підтримання

*38 *conscientias* – сумління

*39 *de jure* – з права

attinentijs^{*40}, zaciągnęła była y dług[u] na Skokow u jegomości pana Łepkowskiego szesdz[ie]siąt tysięcy. Te summy po śmierci matki moi[ey] zniosłem, podopłacałem posagow y addytament[u] po osmdziesiąt tysięcy dodałem siostróm moi[m]¹¹, wyderkafy wszystkie poznosiłem, długi po matce [y] bracie moim popłaciłem, także *ad minimum*^{*41} czter[y]kroć sto tysięcy deportowałem długu z tey fortuny. Teraz dług tylko summy posazney przeszley zony moiey y podniesiona summa z dobr neyburs[kich] zostaie się na tych dobrach y co się zapisało kościołowi opolskiemu. Ktore to summy, iakom // (арк. 13) iuż wyraził przeniesione na insze dobra albo z inszych summ zapłacone być powinny, aby *non praepediant*^{*42} dozywociu zony moiey. Po skończeniu trzechletney possessyi zonie moiey ostrzezoney, majątność turską a po dozywociu, day Boże iak naydłuższym, y majątność opolską, iako *patronimicam substantiam*^{*43} zostawię *successoribus sanguinis in stirpes*^{*44}, siostrzencom i siostrzenicom moim, osobliwie prosząc, ażeby ieymość pani generałowa Lewendalowa y jey successorowie żadney krzywdy nie mieli, bo jey affekt y wdzięczność statecznie przez całe życie uznawałem. Obliguiąc tudziez, aby pałac, który więcey niz na sto tysięcy mię kosztował, komu się dostanie, konserwował y fundacją kościelną utrzymować raczył. Przy tym zas pałacu portrety familij domu zawsze *pro memoria*^{*45} zostawać mają.

A co się tycze *quaesitam fortunam*^{*46}, tak ią disponiuję y tey wagi mieć chcę, iakoby *seorsivis transactionibus*^{*47} każda rzecz w grodzie zeznana była.

A nayprzed majątność celeiowską, iako mam sobie przez donacyą, od jegomości pana Karola Tarła, kasztelana lubelskiego, starosty stężyckiego, zeznaną, nabytą, tak synowi jego Jędrzeiowi Tarłowi *retro*^{*48} donacyą uczynić deklaruie, iako czynię *praesentibus*^{*49}, y summy wszystkie, ktore z tey majątnosci deportowałem, ceduię temuz jegomosci panu Jędrzeiowi Tarłowi *et ejus successoribus*^{*50}, pałacyk warszawski y rezydencyą grodzinską daie, daruię y rezygnuię. Dziesięć tysięcy do kaplicy Borkowskich na tych dobrach zapisuię y tak od tey summy wyderkaf, iako *et seorsive*^{*51} do kościoła oycow reformatow kazimirskich, aby po tysiącu złotych corocznie z pomienionych dobr // (арк. 13 зв.) Celejowa *in perpetuum*^{*52} płacone były tegoz jegomosci pana Andrzeia Tarła, kasztelanica lubelskiego, y jego successorow *conscientiam*^{*53} obliguię, rownie obowiazuiąc *quoqunq[uo] tit[itu]lo*^{*54} possessorow dobr Celeiowa *cum attinentijs*^{*55}.

*40 *cum attinentiis* – з прилеглостями

*41 *ad minimum* – щонайменше

*42 *non praepediant* – не перешкоджають

*43 *patronimicam substantiam* – батьківське майно

*44 *successoribus sanguinis in stirpes* – спадкоємцям кровним в роді

*45 *pro memoria* – для пам'яті

*46 *quaesitam fortunam* – особисто набутого майна

*47 *seorsivis transactionibus* – окремими угодами

*48 *retro* – назад

*49 *praesentibus* – теперішніми часами

*50 *et ejus successoribus* – та його спадкоємцям

*51 *et seorsive* – і окремо

*52 *in perpetuum* – назавжди

*53 *conscientiam* – сумлінням

*54 *quoqunq[ue] titulo* – будь-якого роду

*55 *cum attinentiis* – з прилеглостями

Jegomości p[a]nu Adamowi Tarłowi, staroscie goszczynskiemu, iako [za] konsensem jego krolewskiej mości pana mego miłościweg[o] Augusta Wtorego uczyniłem cessyą lubo sekretnie gener[al]stwa podolskiego y starostwa kamienieckiego y latyczewsk[iego], żeby dopiero po śmierci moiey mógł być *securus suae possessionis*^{*56}, tak oswiadczyłem się świętey pamięci krolowi jego mości y terazniejszego nam szczęśliwie panujące[go] upraszałem y nie wątpię po dobroci y sprawiedliwości pan[a], że ta cessyа, *omni meliori modo*^{*57} uczyniona, swoy miec b[ę]dzie walor. Iako tudzież od początku erigowania regi[men]tu pieszego łanowego tenze jegomość pan Adam Ta[r]ło, starosta goszczyński, był aktualnym kapitanem, od l[at] iuz kilkunastu pułkownikiem, a tak wątpić nie powi[nie]nem w teyże sprawiedliwości iego krolewskiej mości, [pana] mego miłościwego, że po śmierci moiey z szeffem tegoz [re]gimentu determinowany będzie, ile że na kilkakro[ć] sto tysięcy na utrzymanie tego regimentu spendo[wa]łem a retentow na milion y kilkakroć sto tysięc[y] na łanach po wojewodztwach zostało. Także, żeby dot[rzy]mał tegoz regimentu Kazimierzowi Tarłowi, synowi swoiemu. Do tego Minkowiec¹², Kalusa y Kapuścia[n]¹³, iako miałem *donationis*^{*58} assekuracją od świętey p[a]mięci jegomości xiędza Bartłomieia Tarła¹⁴, bis[ku]pa poznańskiego, a potym przez Jana Tarła¹⁵, także [bi]skupa poznańskiego, tychże dobr uczynioną *in per[so]nam mei*^{*59} donacją, tak, rekompensuiąc wdzięczn[osć] ich, *successori*^{*60} tych dobr *pro re*^{*61} syna starszego ieg[o]mości pana starosty goszczyńskiego *retro*^{*62} donacją // (apk. 14) *praesentibus*^{*63} czynię y uczynic deklaruję, oraz y summ, ktore deportowałem y na reparacją dobr pomienionych erogowałem, ceduję y ustępuję. Młodszemu zaś Pękoszow y Wolą Pękoszowską¹⁶ rezygnuję y donacją zeznac deklaruję. Temuz Kazimierzowi Tarłowi pałac lubelski z officynami daię y daruję, a trzeciemu najmłodszemu summy, na Radzieiowicach y Mszczonowie¹⁷ nabytę y na reparacją onych expensowane, ceduję y ustępuję.

A że nie przychodzi do uczynienia fundacyi generalnego szpitalu krasiczynskiego y do uczynienia fundacyi dobr krasiczyńskich na tenże szpital według woli y postanowienia mego, tu zaraz nizey *immediate*^{*64} opisanego, to iest że umysł stały y nieodmienny z łaski natchnienia Ducha Świętego od wielu lat swizey zawzdy u mnie *vigebat*^{*65} pamięci, ażeby znaczną *pro posse*^{*66} uczynić fundacją, *non ad fastum*^{*67}, ale na potrzebne wyżywienie ubostwa, ktorzy w miast[ach] po ulicach *cum dedecore*^{*68} chrzesciństwa y zgorzeniem wszystkich narodow. Jedni z ubostwa y nędzy, drudzy ze swawoli y niechcąc sobie krwawo kawałka chleba zarobić na żebranie się udali, inni od młodości się do tego przyuczaiąc, iuz w dalszych lecich do żadnego rzemiosła y pracy przyuczac się niechcą. A zatym myśliłem zawzdy o generalnym szpitalu, nietykaiąc na tę fundacją *patronicam fortunam*^{*69}, successorom ią zostawuiąc,

*56 *securus suae possessionis* – спокійний свого посідання

*57 *omni meliori modo* – якнайкращим способом

*58 *donationis* – донатії

*59 *in personam mei* – на мою особу

*60 *successori* – спадкоємцю

*61 *pro re* – стосовно

*62 *retro* – назад

*63 *praesentibus* – тепер

*64 *immediate* – безпосередньо

*65 *vigebat* – був чинним

*66 *pro posse* – по можливості

*67 *non ad fastum* – не для хвастання

*68 *cum dedecore* – з ганьбою

*69 *patronicam fortunam* – батьківське майно

kraszczynską maitność¹⁸, przezemnie nabytą, y z krolewsczyczynami w ziemi przemyskiej, y ktorych ieszcze nabyć sobie z[y]czył, aplikować do tey fundacyi, y wszystkie moje summy, na milion kilkakroć sto tysięcy wynoszące, na nią łożyć, dobra przykupować, fabryki stanowić y manufaktury wprowadzić, ale, że *breves dies nostri, nescimus diem neq(ue) horam, non immutando*^{*70} za zycia mego pierwszej moiey intencji, powtorną, *in casu*^{*71} moim *ante* // (apk. 14 зв.) *solidatum opus*^{*72} smierci, ta, która mi się zdaie łatwiejsza, czynie *praesentibus*^{*73} dyspozycyą.

Nierachuiąc tedy sum[m], co miałem zapisanych od matki moiey, *cum*^{*74} posagi siostrom y addytamenta pospłacać, wyderkafy z Tu[r]ska y Opola poznosił, bo to *successoribus sangvinis i[n] tres stirpes*^{*75}, od trzech siostr idącym, zarowną *ut supra expressum*^{*76} zostawuie, ale tylko rachuiąc *proprio partu, quaesitam substantiam*^{*77}, iako to na Krasiczynie dw[a]kroć sto tysięcy złotych, na starostwie medyckim od jegomosci księdza Łaszcz¹⁹ mnie cedowane trzyd[zie]sci tysięcy, u xsiążęcia jegomosci Radziwiła, podczasz[ego] wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, na dobrach [słu]ckich y starostwie przemyskim milion sto trzyd[zie]sci tysięcy złotych, u jegomosci pana podskarbiego wielkiego koronnego pozyczanych iemu dwakroc [sto] osmdziesiąt tysięcy złotych, na Koniiecpolu u xiążę[cia] iegomosci Lubomirskiego, podstolego koronnego, za[pi]sane pozyczane jemu sto tysięcy złotych, u jaśn[ie] wielmożnego jegomosci pana hetmana polne[go] koronnego *mediante inscriptione debitorae su[m]ma*^{*78} piędziesiąt tysięcy, u successorow wiszniowiec[kich] dane *in obligationem*^{*79} Czarnego Ostrowa y Orzec[ho]wiec²⁰ czterekroć sto tysięcy złotych, summę, wra[z] złączoną, dwa miliony sto dziewiędziesiąt tysię[cy] *verae quaesitae substantiae*^{*80} wynoszącą, ktorey tako[wą] czynię dyspozycyą y do wypełnienia oney zonę [mo]ję iako najpierwszą opiekunkę testamentu i drugich dołożyc protektorow y opiekunow y exekutor[ow] obliuię.

In supplementum^{*81} szpitalow lwowskic[h] *ad dispositionem*^{*82} terazniejszego lub succedanci [je]gomosci xiędza arcybiskupa lwowskiego *circa a[tt]entiam*^{*83} kapituły y miasta, zeby ubogich po ulicach leżących zbierano, okrzywano, prowidowano *et sub custodia*^{*84} trzymano, zeby *scandalum in christianitate*^{*85} niebyło, co ani u zydow, ani u pogan się nie praktykuie, od summy sta tysięcy złotych polskich prowent *in perpetuum*^{*86}

^{*70} *breves dies nostri, nescimus diem neque horam, non immutando* – короткі наші дні, не знаємо дня ані години [смерті], не змінюючи

^{*71} *in casu* – у випадку

^{*72} *ante solidatum opus* – перед посиленням справи

^{*73} *praesentibus* – тепер

^{*74} *cum* – хоча

^{*75} *successoribus sangvinis in tres stirpes* – спадкоємцям кровним з трьох ліній

^{*76} *ut supra expressum* – як вище представлено

^{*77} *proprio partu, quaesitam substantiam* – власну частку, набуте майно

^{*78} *mediante inscriptione debitorae summa* – безпосередньо записана боргова сума

^{*79} *in obligationem* – під заставу

^{*80} *verae quaesitae substantiae* – правдивого набутого майна

^{*81} *in supplementum* – на підтримку

^{*82} *ad dispositionem* – до розпорядження

^{*83} *circa attentiam* – при нагляді

^{*84} *et sub custodia* – і під захистом

^{*85} *scandalum in christianitate* – ганьби в християнстві

^{*86} *in perpetuum* – назавжди

naznaczam. *Item*^{*87} na szpitalu lubelskie, to jest na ubostwa, kalictwa, po ulicach leżące, *ut supra et in supplementum*^{*88} chorych u bonifratrow, u sióstr miłosiernych znajdujących się, także od summy sta tysięcy leguię. *Item in supplementum*^{*89} szpitalow, w Krakowie będących, summę podobną sto tysięcy złotych polskich *sub dispositionem*^{*90} jegomosci xiędza podkanclerzega koronnego, jegomosci xiędza Łopackiego, *et succedaneorum*^{*91} jego *etc. simili modo circa attendentiam*^{*92} magistratu y kapituły. A do sandomirskiego szpitalu piędziesiąt tysięcy, iako wyzey namieniłem, do dyspozycyi jeymosci panny xieni sandomirskiej leguię y naznaczam. *Item*^{*93} na warszawskie szpitalu *sub protectionem*^{*94} jegomosci pana marszałka nadwornego koronnego *ad dispositionem*^{*95} magistratu warszawskiego, azeby ubostwo y kalikow, po ulicach leżących, zbierali y do szpitalu oddawszy ich prowadowali, prowent od summy stu tysięcy złotych polskich leguię, dysponiuję y naznaczam.

Do szkoły rycerskiej jegomosci xiędza Konarskiego *scholarum piarum*^{*96} fundacyi, do ktorey iem się iuż *in parte*^{*97} przyczyniał, prowent od summy dwochroc sto tysięcy złotych polskich z summy, którą mam na dobrach u iegomosci pana podskarbiego wielkiego koronnego, ktora summa ma *evictionem*^{*98} na dobrach zagranicznych, wiecznemi czasami zapisuię. A to *cum hac obligatione*^{*99}, azeby ile // (*apk. 15 zę.*) może być z jmienia tarłowskiego iuż na tey fundacyi zosta[wa]li, a iezeliby niebyło z jmienia, albo nie potrzebowali [te]go, ten, który będzie pierwszy w imieniu tarłowskim *et distinctior*^{*100} od inszych, oczym nizey, zeby z ubozszy[ch] krewnych do domu należących najmniej dwanasz[ie] osob, według sufficiencyi, iaka wystarczy, na edukacy[a] tam albo z jmienia, albo z należących do jmienia [lo]kował *praecommitto*^{*101}, azeby tak za nas fundatoro[w], iako *et pro conservatione nominis placare numi[ne]*^{*102} nieprzestawali.

Pierwszy zaś *et distinctior*^{*103} w jmien[iu] tarłowskim ten ma bydz miany, który *judicio et pluralitate*^{*104} protektorow tego testamentu, jasnie oswi[ęco]nych iaśnie wielmożnych ich mosciow xięzy biskup[ow] y innych, w tym testamencie specyfikowanych, *pro dist[in]ctiore*^{*105} uznany będzie, albo który od nayiaśniejszych [kr]olow *destinabit[ur] pro tempore*^{*106}, iezeliby *inter protector[es]*^{*107} trudność w tym punkcie zaszła iakowa. Ktoemu

*87 item – також

*88 ut supra et in supplementum – як вище і на підтримку

*89 item in supplementum – також на підтримку

*90 sub dispositionem – у розпорядження

*91 et succedaneorum – і наступників

*92 etc. simili modo circa attendentiam – і так далі подібним способом при нагляді

*93 item – також

*94 sub protectionem – під опікою

*95 ad dispositionem – до розпорядження

*96 scholarum piarum – побожних шкіл (закону піарів)

*97 in parte – частково

*98 evictionem – забезпечення

*99 cum hac obligatione – з такою умовою

*100 et distinctior – і розпорядник

*101 praecommitto – наперед доручаю

*102 et pro conservatione nominis placare numine – і для збереження імені здобувати повагу

*103 et distinctior – і розпорядник

*104 iudicio et pluralitate – розсудом і більшістю

*105 pro distinctiore – через розподілювача

*106 destinabitur pro tempore – призначений в залежності від обставин

*107 inter protectores – між протекторами

[to] *priori et distinctiori domus*^{*108} lub od protektorow u[zn]anemu, lub od krola destynowanemu *et ejus succedancis*^{*109} na dochodzenie prawem terazniejszych m[oich] dyspozycyi testamentowych, ieżeli tego będzie potrzeb[eba] y na jego expensa prowent od stu tysięcy złotych polskich iść *in perpetuum*^{*110} ma y powinien będz[ie]. [A] iako teraz te summy bezpiecznie *et secure*^{*111} są [loko]wane y od nich prowent idzie *per decem a centu[m]*^{*112}, tak *et in futurum*^{*113} tenze *distinctior domus*^{*114} pro[wido]wać y starać się ma, aby *non immutando natur[am]*^{*115} lokowane, bezpiecznie administrowane, y prowe[nta] punktualnie płacone, podług intencji moiey obra[ca]ne były, która aby zawiedziona niebyła, żeby ci, kto[rych] protekcyi, *curae et sollicitudini*^{*116} wzwzy wyrazon[y]ch szpitalow y ubostwa prowadzanie z nazna[cz]onych summ policono iest, zadosyć swoiey włożo[ney] // (арк. 16) na siebie czynili obligacyi y na kozdym mieyscu cały na to obracli y wydawali prowent przezornie, podściwie y sumiennie. W czym ieżeliby zawod iaki był postrzezony, tamze *pro tempore*^{*117} będący *distinctior domus*^{*118} prawem y wszelkiemi sposobami ma dochodzić, aby takowe *abusus*^{*119} zniesione były, do czego *forum praecisa omni appellatione*^{*120} obieram, mieć chce y naznaczam, *cui foro*^{*121} y samze *distinctior domus, in casu alicujus negligentiae, vel quo ad supra dicta abusos subesse tenebit[ur]*^{*122}, aby zle administrujący *ad instantiam*^{*123} ktoregokolwiek z protektorow pozwany był, priwowany *munere et utilitatibus supradictis*^{*124}, a inszy na jego mieysce *modo superius expresso substituat[ur]*^{*125}.

O co wszystko jaśnie oswieconych, jaśnie wielmożnych protektorow, opiekunow y exekutorow tego testamentu *et seniore[m] domus*^{*126}, który *pro tempore censebit[ur] capacio[r]*^{*127}, na Boską miłość y na straszny Sąd Boski obliguję, bo co czynię czynię nie z inszey racyi, tylko *subveniendo utilitati publicae*^{*128}, chcąc dać *singulare exemplum christianae charitati avertendo scandala*^{*129}, walaiące się w błocie po ulicach ubostwa, dla

*108 *priori et distinctiori domus* – найдостойнішому і розпоряднику дому

*109 *et ejus succedancis* – і його наступників

*110 *in perpetuum* – назавжди

*111 *et secure* – і безпечно

*112 *per decem a centum* – по десять від ста

*113 *et in futurum* – і в майбутньому

*114 *distinctior domus* – розпорядник дому

*115 *non immutando naturam* – не змінюючи сутність

*116 *curae et sollicitudini* – опіки і відповідальності

*117 *pro tempore* – в залежності від обставин

*118 *distinctior domus* – розпорядник дому

*119 *abusus* – надуживання

*120 *forum praecisa omni appellatione* – суд безумовно всього апеляції

*121 *cui foro* – якому судові

*122 *distinctior domus, in casu alicujus negligentiae, vel quo ad supra dicta abusos subesse tenebitur* – розпорядник дому, в разі якихось недбалств, або якихось вище описаних надуживань має підлягати

*123 *ad instantiam* – на внесення

*124 *munere et utilitatibus supradictis* – повинністю і користями вищеназваними

*125 *modo superius expresso substituat[ur]* – способом вище описаним поставлений

*126 *et seniore[m] domus* – і старшого дому

*127 *pro tempore censebitur capacio[r]* – в залежності від обставин буде оцінювати здатний

*128 *subveniendo utilitati publicae* – допомаганням публічній користі

*129 *singulare exemplum christianae charitati avertendo scandala* – особливий приклад християнського благочестя відверненням огиди

miłości Bożej y dla zbawienia duszy moiey *mere quesitam proprio partu in summis substantiam liberae irrevocabiliter et perpetuo*^{*130} disponię, leguię y poświęcam, excipuiąc od tey fundacyi summę zwyz wyrazoną dwakroć sto tysięcy złotych polskich, summę u jegomosci pana podskarbiego wielkiego koronnego *mediante contractu obligatorio*^{*131} zostaiącey, na edukacyą dwunastu młodziezy do szkoły rycerskiej w Warszawie *scholarum piarum*^{*132}, co *ut supra modo*^{*133} naznaczoną y tę summę, iakom raz namienił na przerzeczoną młodziezy fundacyą, *omni meliori modo*^{*134} // (арк. 16 зв.) destynuię y zapisuię. Ieżeliby co summy z czterdziest[u] tysięcy czerwonych złotych, od Francyi pretendo[w]aney, w ktorey po woynie satysfakcyja deklarowana, [al]bo tez z summy czterechkroć sta tysięcy złotych [pol]skich, z Olawy *itidem*^{*135} pretendowaney, tenze przerze[czo]ny *senior domus et succedaneus*^{*136} iego mógł windycować, tedy *pro arbitrio suo et conscientia post [vin]dicationem*^{*137} summ pomienionych aby do tych wyr[a]zonych fundacyi przypisał y przyczynił *obstrin[gitur]*^{*138}.

Obliguię oraz wszystkich wzwyw wyrazonych prote[kto]row, opiekunow y exekutorow, a naybardziej nay[u]kochańszą zonę moią, którą nikt trzechletniey d[obr] wszystkich possessyi y w dożywociu, na Opolsz[czy]źnie jey słuzoncym, inkwietować niema, aby raczyli m[ieć] mocno na pieczy. Żeby z tych dysponowanych sum nieustaiąca nigdy była pamiątka, pomoc y ratun[ek] za duszę naszą y tę, ktoreśmy albo rodzice nasi [w] czym kiedykolwiek ukrzywdzili, za dusze ro[dzi]cow y krewnych naszych, za dusze zon moich, [tak]że za dusze zadnego ratunku niemaiace, aby [mo]wię z tych dysponowanych summ tę chrzesc[ian]ską y pobożną kontynuowali fundacyą uprasz[am] y obliguię.

Uznać może Rzeczpospolita y wszyst[kie] w niey zasiadaiaće subsellia, ze to nietylko *ex c[hri]stiana pietate*^{*139}, ale *ex vero affectu*^{*140} iako *bonus civ[is] Patriae*^{*141} tę czynię dyspozycyą, ani interpretowac ią [mo]gą za żadną ordynacyą, ale *sponte libere, deliberate*^{*142} uczynioną, *sine praejudicio legum patriarum*^{*143}, dla miłości chrzescianskiej, dla Boga, dla konser[wa]cyi domu, dla duszy uczynione postanowienie. Bo co by to za wolność nasza była, gdyby niewolno [być] mialo dobrze y podściwie nabytą dysponować fortu[na], // (арк. 17) ktorey y na usługę oyczyzny nie załowalem, sakryfikuiąc oraz zycie y zdrowie moie. Nikt zaś tey dyspozycyi moiey iako *voluntarie*^{*144} nastapioney sprzeciwiac się niema, a ktoby się wazył, z takim *forum*^{*145} nunciatury *archiepiscopale gneznense, leopoliense, episcopale*

^{*130} *mere quesitam proprio partu in summis substantiam liberae irrevocabiliter et perpetuo* – дійсно набуту власну з сумами вільного майна безповоротно і завжди

^{*131} *mediante contractu obligatorio* – з допомогою заставної угоди

^{*132} *scholarum piarum* – побожних шкіл (закону піарів)

^{*133} *ut supra modo* – так як вище

^{*134} *omni meliori modo* – усіма найкращими способами

^{*135} *itidem* – подібно

^{*136} *senior domus et succedaneus* – старший дому і спадкоємець

^{*137} *pro arbitrio suo et conscientia post vindicationem* – за власною волею і сумлінням після повернення

^{*138} *obstringitur* – зобов'язую

^{*139} *ex christiana pietate* – з християнського благочестя

^{*140} *ex vero affectu* – з справжнього почуття

^{*141} *bonus civis Patriae* – добрий громадянин Вітчизни

^{*142} *sponte libere, deliberate* – з вільної волі, з розвагою

^{*143} *sine praejudicio legum patriarum* – без шкоди праву батьківщини

^{*144} *voluntarie* – добровільно

^{*145} *forum* – суд

premisliense^{*146} naznaczam, oycza świętego y każdego z nuntiuszow tę fundacyę *et manutentionem*^{*147} dyspozycyi moich *curae cordi executioni submississime*^{*148} rekomenduję. Tey albowiem tak chrześcianskiey *et quaesitor(um) bonor(um) sterilibus libere dispositioni*^{*149} nikt słusznie successorow moich opponować się niemoże, chyba by samą tylko chciwoscią, *appetitu alieni prepotentia*^{*150}, niesprawiedliwością y innemi bezsumiennemi racyami się rządził, a Bogu ofiara, ubogim ludziom iałmuzna y sposob życia zapamiętałe y niewstydliwie wydzierał. Ale lubo niespodziewam się *casum hunc*^{*151}, mając godnych y niepotrzebujących successorow, atoli ieżeliby *et contra omnem spem*^{*152} pokazał się kiedy taki Bogu y ludziom obmirzły *raptor*^{*153}, któryby *hunc panem pauperum*^{*154} od gęby im oddzierać się odważył, czyli też sędzia tak niesprawiedliwy, żebyś miał tą, świętobliwą *ex sola quaesitata fortuna in rem*^{*155} ubogich ludzi *pro christiana charitate*^{*156} uczynioną, kassować albo *in dubium vocare*^{*157}, dyspozycyą powołującego na Straszny Sąd Boski, mając nadzieie w sprawiedliwości Boskiey, że za takowe łakomstwo albo *pro impia partialitate*^{*158} y za wydartą ubogim iałmuzne na zdrowiu y fortunie Bog sprawiedliwy surowo skarze y że grzych iego cięższy mu przed Bogiem przy śmierci y na ostatnim sądzie będzie. *Filij Ejus mendicent, quia non recordatus facere misericordiam*^{*159}.

Et e[x] summis^{*160} zaś ieszcze *non dispositis, de mobilibus in auro, // (арк. 17 зв.) argento, clenodijs etc. seorsivos codicillos*^{*161} do tego testamentu inserować będą, także dla sług rekompensy, expensy pogrzebowey y nadgrobki *etc.*^{*162} y inne, iakiekolwie[k] ieszcze *intervenire*^{*163} mogą dyspozycye, ktore tey wag[i], iako y sam testament, y pod też podaie roboracyą, *salvam*^{*164} zawsze poki żyie *liberam immutationem et potestatem augendi vel minuendi*^{*165} sobie zostaw[iać], iako y nizey.

^{*146} arhiepiscopale gnesnense, leopliense, episcopale premisliense – архієпископський гнєзнєнський, львівський, єпископський перемишльський

^{*147} et manutentionem – і дотримання

^{*148} curae cordi executioni submississime – опіці серця виконанню найскромніше

^{*149} et quaesitorum bonorum sterilibus libere dispositioni – і набутого майна безпотомному вільної диспозиції

^{*150} appetitu alieni praepotentiae – недоречним прагненням всемогутності

^{*151} casum hunc – випадку такого

^{*152} et contra omnem spem – і проти всяких очікувань

^{*153} raptor – грабіжник

^{*154} hunc panem pauperum – цей хліб убогих

^{*155} ex sola quesita fortuna in rem – з самого набутого майна на користь

^{*156} pro christiana charitate – для християнської добротності

^{*157} in dubium vocare – тут: піддавати сумніву

^{*158} pro impia partialitate – через гріховну незгоду

^{*159} *Filij Ejus mendicent quia non recordatus facere misericordiam* – Сина Його жебрають (благають), бо не пам'ятали чинити милосердя

^{*160} Et ex summis – І з сум

^{*161} non dispositis de mobilibus in auro, argento, clenodijs etc., seorsivos codicillos – не призначених, з рухомостей в золоті, сріблі, клейнодах та іншому, окремі кодицили (додаткові розпорядження)

^{*162} etc. (et cetera) – і так далі

^{*163} intervenire – траплятися

^{*164} salvam – недоторкану

^{*165} liberam immutationem et potestatem augendi, vel minuendi – свободу зміни і владу збільшення або зменшення

Odpuszczam wszystkim nieprzyjac[io]łom moim, od których czy to publicznie, czy to pryw[a]tne mogłem mieć urazy. Proszę na miłość Bosk[a], ażeby mi też wszyscy wzajemnie odpuścić raczyli, co gen[er]alnie do wszystkich, nie tylko naywyższych kondy[cyi] oraz y do Rzeczypospolitey, ieżeli w czym *per commissum vel omissum*^{*166} byłem jey *injurius*^{*167}, ale y krewnych mo[ich] lub tych, których kiedy miałem w opiece albo sądzi[łem] *cum partialitate vel pro dilectione*^{*168}. Proszę y sług, y po[dda]nych moich ieżeli *injuriatus*^{*169} w czym kto był, aze[by mi] to odpuścić raczył, a ieżelim kogo przez zycie moje *injuriavi*^{*170} nie mogę inszey przsed Panem Bogiem y [ludz]mi dać z siebie satisfakcyi, iak tę. Niech Pan B[og] iako naywyższy Sędzia z tych fundacyi przyim[ie] to za dusze tych, którzyby kiedy czymkolwiek ode[mnie] mogli bydż *injuriati*^{*171}, albo którym według Sądu [Bo]jskiego powinien bym być być *ad restitutionem*^{*172}, lub [tez] rodzice moi, zony moje, brat y siostry moje, ież[eli] się w czym miłosierdziu Boskiemu y sprawied[li]wości Boskiey niewypłacili, *suppleat*^{*173} ta moia teraz[niey]sza fundacya *defectus omnes fragilitatis meae*^{*174}, zem [co] powinien za życia czynić, niech to *sacrificium volu[n]tarium*^{*175} przyimie.

Na Straszny Sąd Boski *iteru[m] iterumq[ue]*^{*176} powołuiąc successorow moich albo kogokolwie[k], // (арк. 18) sprzeciwiaiącego się testamentowi temu, nawet protektorow y exekutorow, ieżeliby iedni ruynować *et in vellere*^{*177} ią chcieli, a drudzy dopomagać *et manutenere*^{*178} tey niemieli dispozycyi, *salvam*^{*179} sobie *meliorationem aucionem et diminutionem*^{*180} tegoz testamentu rezerwuiąc. Pod tąz samą roboracyą podpadaiać *et codicillos dispositt. mobilium*^{*181}, y sum, ktore tu ieszcze niewchodzą albo *augeri*^{*182} mogą, rekompensy zasłużonym, expensy pogrzebowey *etc.*^{*183} A teraz kącząc, wołam do Pana Boga tym sercem, iak gdy bym ostatnie słowa miał mowić: *Jesus Marya Jozef, qui passus es pro nobis Jesu Christe miserere nobis, ne reminiscaris Domine peccata nostra neq(ue) parentum nostrorum neq(ue) vindictam summas de peccatis nostris parce quos precioso sanguine redemisti*^{*184}.

*166 *per commissum vel omissum* – через провину або недбалство

*167 *injurius* – несправедливий

*168 *cum partialitate vel pro dilectione* – з упередженістю або за милістю

*169 *injuriatus* – неправомірний

*170 *injuriavi* – зневажив

*171 *injuriati* – ображені

*172 *ad restitutionem* – для повернення

*173 *suppleat* – нехай доповнить

*174 *defectus omnes fragilitatis meae* – вади усілякі слабості моєї

*175 *sacrificium voluntarium* – вільна жертва

*176 *iterum iterumque* – знову і знову

*177 *et in vellere* – і з волі

*178 *et manutenere* – і дотримувати

*179 *salvam* – недоторкану

*180 *meliorationem aucionem et diminutionem* – зміну доповнення та роздроблення

*181 *et codicillos dispositionem mobilium* – і кодицили розпорядження рухомим

*182 *augeri* – додатися

*183 *etc. (et cetera)* – і так далі

*184 *qui passus es pro nobis, Jesu Christe miserere nobis, ne reminiscaris Domine peccata nostra, neque parentum nostrorum, neque vindictam summas de peccatis nostris, parce, quos precioso sanguine redemisti* – той, хто страждав за нас, Ісусе Христе, помилуй нас, не пригадай Господи гріхи наші, ані батьків наших, ані мстися за гріхи наші, котрі дорогоцінною кров'ю відкупив, змилуйся

Działo się w Opolu *die quinta januarij [anno] millesimo septingentesimo quinquagesimo*^{*185}.

Jan Tarło, woiewoda sand[o]mirski, generał ziem p[o]dolskich. Przytomny y pros[zo]ny od jasnie wielmoznego woiewody za swiadka tego testamentu podpisuie się w oczach jego A. Swidzinski, w[oiewoda] braclawski, *manu propria*^{*186}. Przytomny y proszony od jasnie wielmoznego jegomosci pana woiewody za swiadka tego testamentu podpisuie się w oczach jego L. Moszyński, *manu propria*. Przytomny y proszony A. Potkanski. P[r]zytomny y proszony podpisuie się I. Scypion, starosta licki, *manu propria*. Franciszek Idzikowski.

Loci sigillorum genuinorum quinque in rubra cera expressorum. Originale vero ejusdem // (*арк. 18 зв.*) testamenti seu dispositionis ultimae voluntatis idem offerens rursus ad se recepit de quo recepto sibiq[ue] realiter extradito officium p[rae]sens quietat per p[rae]sentes.

Corecsit Dembinski.

печатка

Legit Ziołkowsk[i].

Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 181 (Лянцкоронські), оп. 2, спр. 2724, арк. 8–18 зв. Рукопис. Засвідчена копія.

ПРИМІТКИ

¹ Заповіт, укладений Я. Тарлом 15 березня 1745 р. в Медиці, був вписаний до перемишльських городських і заблудівських міських актів, а заповіт, укладений 2 липня 1747 р. в Красічині – до люблінських городських актів. Оскільки у випадку, коли заповіт необхідно було роборувати в гроді за життя тестатора, останній, згідно з тогочасними правовими приписами, мусив особисто принести свій тестамент в гродську канцелярію, тож Я. Тарло свій заповіт від 15 березня 1745 р. особисто подав до Перемишльського гроду (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 111–112).

² Ополе Любельське – місто поблизу Любліна. У власність родини Тарлів потрапило на початку XVIII ст. (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... 1886. T. VII. S. 560). У 1746 р. Ян Тарло створив фундацію, призначену місцевим отцям піарам на побудову костелу (Listy Stanisława Konarskiego... S. 228).

³ Згідно з реєстром 1716 року, у бібліотеці Опольського замку зберігалося 226 книг, серед яких були богословські трактати, посібники з римського приватного права, медичні та інші праці (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 2, спр. 3, арк. 1–4). 4 липня 1732 р. Ян Тарло особисто уклав каталог бібліотеки (під заголовком “Catalogus librorum variorum linguarum et auctorum”), власноручно підписавши його. На той час бібліотека налічувала 1187 книг латинською, італійською, французькою, німецькою і польською мовами (Там само. Оп. 1, спр. 45, арк. 1–29).

⁴ Зоф’я з Красінських Любомирська (в першому шлюбі Тарло) померла в 1793 р. і була похована в костелі опольських піарів (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... T. VII. S. 561).

⁵ Тут, очевидно, під королівством мається на увазі Великопольська провінція реформатів, в яку станом на 1700 р. входило 27 монастирів (Kościoł w Polsce. T. II. S. 548). Проте, згідно з “диспозицією поміж спадкоємцями до генерального поділу”, у 1750 р. у Великопольській провінції реформатів налічувалося вже 28 монастирів, для яких виконавці останньої волі Я. Тарла виділили 28 тисяч злотих (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 27 зв.).

^{*185} *die quinta januarij [anno] millesimo septingentesimo quinquagesimo* – дня п’ятого січня тисяча сімсот п’ятдесятого (року)

^{*186} *manu propria* – рукою власною

⁶ У документах, що стосуються поділу спадку Я. Тарла, не виявлено інформації про надання грошей усім бернардинським костелам. Відомо лише, що для монастирів Руської провінції екзекуторами призначено 5 тисяч злотих (Там само. Арк. 69). Згідно з Єжи Ключовським, у складі Руської провінції нараховувалось 22 бернардинські костели. Проте неясно в який спосіб спадкоємці сандомирського воєводи розподілили ці кошти (Kościół w Polsce. Т. II. S. 543–544).

⁷ Село Радзейовіце в Мазовецькому воєводстві, ділична власність Я. Тарла (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2734, арк. 186 зв.).

⁸ Таким “найпершим” опікуном і екзекутором тарлівського заповіту Август III призначив коронного підканцлера М. Водзіцького (Там само. Спр. 2727, арк. 111 зв.).

⁹ Однією з умов угоди між Я. Тарлом і Соломеєю Красінською (матір'ю Зоф'ї Красінської) була домовленість, що після одруження із Зоф'єю він віддасть їй у пожиттєве володіння Ополе Любельське (увесь ключ, до якого входили села Ключковце, Загороди, Калішанки, Тшебеж, Недзьведзь, Щекаркув, Скоковце, Плужня, частина села Незабітова та Ожаровський фільварок) і виплатить Браніцьким записану на ньому посажну суму (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 27, арк. 1 зв.).

¹⁰ Згідно з переліком, що міститься в акті резигнації від 1744 р. на користь Героніма Флоріана Радзівілла так званих нейбурзьких маєтностей, останні склалися з маєтків, волостей, земель, міст, сіл, фільварків, церковних володінь, вибранецтв, вйїтвств, міських юридик тощо (усього понад 300 маєтностей). Зокрема до них відносилися Слуцьке і Копильське князівства у Новгородському воєводстві, маєтки й володіння у Берестейському, Віленському, Мінському, Полоцькому (містечка Невель і Себеж), Троцькому воєводствах, Гродненському (містечко Заблудов), Вількомірському, Ковненському, Лідському, Оршанському (містечка Копись, Барань), Упітському (містечко Біржай) повітах, Жмудському князівстві (містечко Кейдани) Великого князівства Литовського та в Мазовецькому воєводстві і Бранському повіті Бельської землі (містечко Орле) Польського королівства (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2737, арк. 7 зв.–9).

¹¹ Я. Тарло впродовж тривалого часу після смерті батьків не виконував умов передшлюбних угод своїх сестер, через що справа опинилася на розгляді в Коронному трибуналі. У підсумку, внаслідок полюбовного примирення з позивачами, сандомирський воєвода зобов'язався сплатити посаги своїх сестер (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 30, арк. 1–3 зв.).

¹² Містечко Мінківці (Мінковець) в Подільському воєводстві, центр Мінковецького ключа, який включав села Антонівка, Крушківці та Городище. Після смерті Я. Тарла опинився у володінні Жевуських (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 2734, арк. 186 зв.; *Овсінський Ю.* Маєтковий комплекс Жевуських у Подільському воєводстві Речі Посполитої в XVIII столітті // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2009. Вип. 44. С. 65–66).

¹³ Містечко Калнос і село Капустяни в Кам'янецькому повіті Подільського воєводства, власність Я. Тарла (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 2734, арк. 186 зв.).

¹⁴ Бартоломей Тарло (помер у 1716 р.), познанський єпископ (з 1708 р.); двоюрідний брат Я. Тарла (Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego... 1839. Т. I. S. 42; Genealogia... Tab. 132).

¹⁵ Ян Тарло (помер у 1732 р.), київський (у 1717–1723 рр.) і познанський єпископ (з 1723 р.); двоюрідний брат Я. Тарла (Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego... Т. I. S. 42; Genealogia... Tab. 132).

¹⁶ Села Пенкошув і Воля Пенкошувська в Мазовецькому воєводстві, власність Я. Тарла (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2734, арк. 118 зв.).

¹⁷ Села Радзейовіце і Мшонув у Мазовецькому воєводстві, ділична власність Я. Тарла (Там само).

¹⁸ Містечко Красчін у Перемишльському повіті дісталось Я. Тарлові від його другої дружини Е. Монджевської (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... 1883. Т. IV. S. 612).

¹⁹ Ще в 1676 р., згідно з декретом короля Яна III, на Медицьке староство було записано 30 тисяч злотих. У наступні роки староство перебувало в руках представників роду Лащів. Ймовірно, до Я. Тарла Медика перейшла від його дружини Е. Монджевської (померлої в 1728 р. вдови Александра Лаща), яка, очевидно, тримала її на підставі *ius communicativum* (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2817, арк. 8 зв.).

²⁰ Маєтки Чорний Острів (у Летичівському повіті Подільського воєводства) і Ожеховіце (Оришківці; у Кременецькому повіті Волинського воєводства) потрапили у володіння Я. Тарла внаслідок укладення 10 лютого 1749 р. заставної угоди на три роки (на суму 400 тисяч злотих) між ним і Катажиною Замоїською (дружиною Яна Мнішка) та іншими внуками Міхала Корибути Вишневецького (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 890, арк. 1–10).

THE SANDOMYR VOYEVODA JAN TARLO'S TESTAMENT (1750)

Oksana VINNYCHENKO

The Ivan Franko National University of L'viv,
the Chair of the Ancient History of Ukraine and the Archival Studies

Jan Tarlo (1684–1750) was one of the most influential and rich magnates in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the first half of the XVIIIth century. Till the end of his life he owned several towns and more than hundred villages, was the Voyevoda of Sandomyr, the General Headman of Podillia, the Lieutenant General of the crown troops, and the Chief Commandant of the regiment. He was among the political opponents of king August III, and one of the most active supporters of Stanislaw Leszczynski. He had kin relations with the magnates' dynasties of Lyubomyrsky, Mniszek, Cetner, Szembek, Potocky, Wielopolsky-Myszkowsky and others. Jan Tarlo died on January 5, 1750, having concluded the testament the same day. Being childless, he had the right to dispose of his property freely. Therefore, his detailed testament is a valuable and illustrative source for sketching the life of a person of those times, including financial conditions, marital status, family relations, mentality and stereotypes, everyday life and customs, educational level etc.

Key words: the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVIIIth century, the magnatory, the testament, the inheritance, the personal and real estate, the heirs, the law of succession.

ЗАВЕЩАНИЕ САНДОМИРСКОГО ВОЕВОДЫ ЯНА ТАРЛО (1750 г.)

Оксана ВІННИЧЕНКО

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра древней истории Украины и архивоведения

Ян Тарло (1684–1750) принадлежал к числу самых влиятельных и богатейших магнатов в Речи Посполитой первой половины XVIII в. На момент смерти он владел несколькими городами и более ста селами, был сандомирским воеводой и генеральным подольским старостой, генерал-лейтенантом коронных войск и шефом-комендантом ланового регимента. Принадлежал к числу политических оппонентов короля Августа III, был одним из активнейших сторонников Станислава Лещинского. Находился в родственных отношениях с магнатскими родами Любомирских, Мнишков, Цетнеров, Шембеков, Потоцких, Вельпольских-Мышковских и других. Умер Я. Тарло 5 января 1750 г., в этот же день составил завещание. Будучи бездетным, он имел право свободно распоряжаться своим имуществом, поэтому его подробный тестамент является ценным и

иллюстративным источником при исследовании материального состояния, семейного положения и родственных связей, ментальности и стереотипов мышления, повседневной жизни и обычаев, уровня образованности, духовного мира и в целом личности человека того времени.

Ключевые слова: Речь Посполитая первой половины XVIII века, магнateria, завещание (тестамент), наследство, движимое и недвижимое имущество, наследники, наследственное право.

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2008

Прийнята до друку 18.12.2008

